

Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu

Modul M9- Master projekat

**Kulturni distrikt u Bernu: REGENERACIJA I RECIKLAŽA kompleksa
sa idejnim rešenjem objekta**

TEMA: **STIMULATIVNI PROSTORI**
- Ambijenti koji podstiču međuljudske odnose

Nastavnik: **Prof. Mr. Petar Arsić , Ass. Arh. Ivica Nikolić**

Član mentorske komisije: **Prof. Vladimir Lojanica**

Član mentorske komisije: **Doc. Dr. Žikica Tekić**

Student: **Miomira Ristić M 2010/ 179**

SADRŽAJ:

Apstrakt

1. Uvod

2. Definicija pojma prostornog stimulansa

2.1. Pojam stimulativnosti

2.2. Pojam stimulativnosti u kontekstu prostora

2.3. Činioci prostornog stimulansa

3. Elementi metodologije planiranja životnog prostora

3.1. Opšta metodologija planiranja životnog prostora

3.1. Psihoanaliza i arhitektura/ doživljaj prostora

3.2. Destimulativni prostori u arhitekturi

4. Institucija rehabilitacionih centara

4.1 Istorijski razvoj rehabilitacije

4.2. Metoda planiranja rehabilitacionih centara

- Principi

- Uloge

-Programi

4.3. Istorijski razvoj Drogenanlaufstelle- Bern

5. Stimulativni prostori u kontekstu rehabilitacionih centara

5.1. Elementi stimulativnog prostora u rehabilitacionim centrima

5.2. Anketa

5.3. Potencijalni stimulativni prostori/ Drogenanlaufstelle- Bern

Zaključak

Reference

Literatura

Apstrakt

Zadatak arhitekture nije samo umetnost stvaranja slika raspoređivanjem volumena, već da, takođe, obuhvata i umeće da se sastave sve rasute lepote prirode i učine delotvornim. Tendencija arhitektonskog stvaralaštva je upravo takva, ona izražava težnju da isprojektuje bolje uslove u datim sredinama i stvori prostore koji bi **stimulisali međuljudske odnose**. Očigledno je da čovek u svojoj izvornoj prirodi poseduje neraskidivi nagon da sebi uredi prostor u kome živi, prilagodi ga svojim potrebama i afinitetima. Tako i arhitekta kreira celinu kojom naslućuje da će zadovoljiti potrebe korisnika, da će ga kroz stvoreni prostor stimulisati/ probuditi volju za određene aktivnosti i podstaći opšti kvalitet života.

Tema je postavljena tako da se istraživanje odnosi na pitanje - da li prostor može da šalje stimulatine signale i podstakne čoveka kao jedinku, a i međusobne odnose ljudi na pozitivne aspekte, kreativnost, čak i na lečenje, u ovom slučaju projektnog zadatka - rehabilitaciju duha i tela. Ova tema će suziti svoja interesovanja na stimulanse koji se javljaju u prostoru u kome se odvija život, u kome deluju faktori društva. Cilj je definisati takvu prostornu kompoziciju sa svrhom unapređenja stimulativnih sfera koje se odražavaju kroz ambijente. Pitanja koja sebi postavlja ova tema idu ka smeru saznanja i načina kako sprovesti te metode u materijalni svet, tj. kako arhitekturom i urbanizmom delovati na suzbijanje loših uticaja već oformljenog društva.

Šta je stimulans? Šta je prostorni stimulans? Kako razumeti prostor? Kako doživeti prostor? Kako delovati u prostoru koji teži preobraženju? Šta treba da sadrže stimulativni prostori? Kome su namenjeni ti prostori? Koje uslove treba ispuniti da bi prostor postao stimulativan?

Stimulativan prostor mora biti **fleksibilan** tj. otvoren za različite intervencije i podložan mogućnostima promene; takav da stvara utisak 'oživljavanja'- ponovnog buđenja ljudske volje; kreiran u smeru optimalne **egzistencije** i nadahnujuć za različite **kreativne** procese.

Ključne reči: **STIMULACIJA, OŽIVLJAVANJE, EGZISTENCIJA, KREATIVNOST, FLEKSIBILNOST**

1. Uvod

“ Umetnik poseduje moć da pobudi i izoštri naš urodjeni volumetrijski, ritmički, dinamički, kao i ‘koloristički’ osećaj arhitektonske forme. Negativnu vrednost praznine on može da pretvori u pozitivnu, budeći tako osećaj ‘prostora’. Nijedna druga umetnost ne može da pruži to uzvišeno duhovno zadovoljstvo kao što je osećanje kretanja ‘uživo’ unutar samog dela. ” [1]

Neki od najdrevnijih snova danas su doživeli ostvarenje: san o letenju, san o trenutno brzim komunikacijama, san o delovanju sa udaljenosti (telekontrola), san o neograničenom blagostanju. Ovi snovi bili su prisutni i u najranijim civilizacijama, u kasnom kamenom i u bronzanom dobu, pre pet do sedam hiljada godina. Velika moć, koja je nekada pripadala apsolutističkim vladarima i iskonskim božanstvima, danas je dostupna svakome. [2]

Međutim, moderan čovek je izgubio discipline koje se razvijaju iz siromaštva i oskudice dobara. Kakav je rezultat? Danas imamo moć u takvim razmerama da prevazilazi i najsmelije snove, ali koja je povezana sa unutrašnjim osećanjem krajnje nemoći, mučnine, frustracije i beznađa. Treba proviriti iza fasada umetnosti građenja da bi se sagledale unutrašnje slabosti. Simptomi su uznemirujući. Težnje koje preovlađuju u arhitekturi mogu se grupisati u tri kategorije: 1. Sanduk za ambalažu; 2. Piramida; 3. Prokrustova mehanička postelja.

‘Sanduk za ambalažu’ može se definisati kao omotač od stakla, čelika i betona čija forma nema nikakve funkcionalne veze sa aktivnostima koje se unutar odvijaju. Ravnodušnost za humani sadržaj je tipična mana našeg vremena. ‘Piramida’, jedna od najdrevnijih arhitektonskih tvorevina, nije slučajno prisutna i u našem vremenu. Piramidalna struktura podrazumeva žrtvovanje osnovnih ljudskih potreba na oltaru pompeznosti i taštine. Na kraju ‘ Prokrustova mehanička postelja’ prisutna je svuda gde imamo fizičku hiperkoncentraciju i dosledno sprovedenu organsku dezintegraciju. Za podsecanje čovekovih nogu kako bi se prilagodio postelji od gvožđa, danas postoje daleko raznovrsnije metode nego što je praktikovao grčki učitelj. Kada se jednom počelo sa potčinjavanjem ljudi potrebama mašina, nije više postojala granica za fizičke i mentalne deformacije. Da bismo se na zdrav način usmerili ka najvišim humanim funkcijama, onima koje se odnose na značenje, vrednost i formu, moramo nadvladati naše praktično delovanje tako da nijedan deo našeg svakodnevnog života ne bude prazan ili bez značaja. Nije lako biti čovek.

Arhitektura je značajna stvar i njome se ne može baviti svako. Onaj koji nastoji da se nazove arhitektom, mora imati najveću sposobnost, najjači entuzijizam, najviše obrazovanje, najveće iskustvo, i iznad svega, mora da bude ozbiljan, čvrst u oceni i savetu. Imati dobar smisao za svrsishodnost najveća je počast u umetnosti građenja. Jer, izgradnja je stvar potrebe. Graditi prikladno, plod je potrebe i korisnosti. [3]

Ako problem 'struktuiranja prostora' može da se poistoveti sa 'projektovanjem ponašanja' tj. simulacijom, onda bekstvo u prošlost (istorija) ili u budućnost (utopija) postaju u najmanju ruku paradoksalna naspram generalne krize grada. Alternative? Nijedne harizmatične poruke, nijednog proročanstva spasenja, već samo nekoliko uputstava za delovanje: napustiti utešna bekstva, ali i 'simboličan' bunt kasnoromantičarskih poetika; odbaciti savremeno 'manirističko' traganje za govorom. Sledstveno tome, raditi na ponovnom kreiranju diskursa o prostoru koji strogo proizilazi iz projektovanja novih bihevorističkih modela kao vernih prikaza 'prava nad gradom'. [4] 'Projektovanje ponašanja' umesto formalističkih 'omotača' su nameti vlasti, ili su nasledje običaja, ili baš sama 'nova tradicija'. Okernuti se ka 'društvu bez tutora', upražnjavati ponašanja u prostoru koja ne omogućavaju nijednu formu zakonskog ovlašćenja. Osloniti se na zahtev da se naučno proveru umrežene hipoteze o prostoru, u cilju istinskog povezivanja 'revolucije' arhitekture sa borbom za transformaciju političke strukture. Ukratko, ostvariti prelazak sa 'formalističkog prostora' na 'doživljeni prostor'.

Tema – stimalativnih prostora nastojaće da uokviri istorijske činjenice vezane za polje rehabilitacije sa savremenim metodama koji se primenjuju u celom svetu. Da bi se izvršile određenje korekcije i nadomestili propusti mora se analizirati celokupna slika. Prostori rehabilitacije proizilaze kao krajnji cilj ovog istraživanja, dok se ceo rad bazira na lepoti prostora, uticaju estetike, forme i kompozicije. U ovom slučaju prihvatamo temelje, ali ih upotpunjujemo – stimulativnim elementima u prostoru.

Slika 1- Cilj stimulativnih prostora: podsticanje međuljudskih odnosa.

2. Definicija pojma prostornog stimulansa

Stimulans kao pojam se javlja u gotovo svim sferama života, kako u pozitivnom tako i u negativnom smislu. Od samog rođenja, daljeg odrastanja i vaspitavanja, predškolskog i školskog uzrasta do stupanja na životnu pozornicu. Stimulativni uticaji društva, visokog školstva, sredine u kojoj se živi, sve to utiče na formiranje ličnosti. Stimulativni uticaj medija, propagande, politike, kulture... Stimulativni procesi se ogledaju u načinu formiranja životnog stila pojedinca (hrana, sport, alkohol, droga...). Svaka od ovih pojedinosti poseduje pozitivan i negativan uticaj na ljudsku svest i bitisanje.

2.1. Pojam stimulativnosti

Šta je stimulans? Na šta se odnosi pojam stimulativnosti?

‘stimulans (lat. stimulans)
med. nadražno sredstvo, sredstvo za draženje, za podstrekavanje, za podsticanje.’ [5]

Pojam stimulativnosti možemo definisati kao svesnu i nesvesnu volju tj. nagon koji pokreće ili sputava pojedinca, grupe i mase. Ono što pobuđuje čula i usmerava radnju. Volja je ključni koncept u okviru psihoterapijskog pravca kojeg je njegov osnivač Reberto Asadioli (Roberto Assagioli) (1973) nazvao „Psihosinteza“. Volja je, prema njemu, unutrašnja sila koja nas vodi ka samorealizaciji. Ona je „centralni element“ i direktna ekspresija - Ja. Asadioli govori o tri stadijuma volje: 1. Prepoznavanje da volja postoji, 2. Imati volju, i 3. Biti volja.

Pre nego što prepoznamo da volja postoji možemo živeti u stanju neautentičnosti u kojem su naše aktivnosti zasnovane na socijalnim očekivanjima, bez uzimanja u obzir, ili čak bez svesnosti sopstvene procene okolnosti. Osećamo se potpuno u moći spoljašnjih stimulusa, osećamo da nam se život „dešava“ bez naše volje i naš jedini oblik odgovora je reagovanje. Iz tog stanja nesvesnosti sopstvene volje prepoznavanje da naša volja postoji može biti transformaciono iskustvo jer nas pomera u realnost mogućnosti, i samim time i nade. To sa sobom nosi i osećanje sopstvene odgovornosti koje proističe iz prepoznavanja da imamo određeni stepen kontrole nad onim unutrašnjim i spoljašnjim iskustvima koja oblikuju naš život. U psihoterapijskom procesu prepoznavanje da imamo udela u tome kako se osećamo, da smo aktivni kreatori svojih osobina ličnosti, pa i simptoma, može dovesti do buđenja nade u promenu i volje da se učini šta je potrebno da bi se promena i ostvarila. Finalni stadijum razvoja volje je osećanje da mi jesmo volja. To se oseća kao znanje da su, duboko u nama, naše ja i naša volja duboko intimno povezani. Izvan tog nivoa lične svesnosti može se otkriti i viši, transpersonalno JA, kaže Asadioli.

Prepoznavanjem veze između individualne volje i „Transpersonalne volje“ postajemo povezani sa spiritualnim aspektima našeg bića. [6]

Na tim najvišim nivoima povezanost se oseća kao dobrovoljno pridruživanje individualne volje univerzalnoj volji, univerzalnim principima koji se doživljavaju višim od individualnog ja. Assagioli je identifikovao šest koraka u svim aktima volje:

1. Istraživanje: određivanje šta želimo da uradimo ili kakve su nam potrebe.
2. Promišljanje: korišćenje mudrosti da se izabere između mogućnosti
3. Odlučivanje: koja je akcija najvažnija u tom trenutku
4. Prihvatanje cilja: ostati povezan sa odlukom
5. Planiranje: određivanje najboljeg načina da se postigne cilj
6. Izvršavanje: Usmeravanje energije kroz korake ili akcije neophodne da se ostvari cilj. [7]

Assagioli je, takođe, identifikovao i četiri aspekta razvijene volje: **1. Jaka volja, 2. Vešta volja, 3. Dobra volja i 4. Transpersonalna volja**. Moglo bi se reći da su jaka volja i vešta volja manifestacije volje na individualnom nivou, dok su dobra volja i transpersonalna volja stavovi ili vrednosti koje pridodajemo načinu na koji koristimo jaku ili veštu volju. Jaka volja je nešto slično Viktorijanskom konceptu „moći volje“ koji je povezan sa snagom i energijom. Međutim, ta snaga, ako se koristi bez vešte volje i dobre volje, može biti i štetna. Na primer, razbijanje zaključanih vrata može biti nepotrebno ako je prozor otvoren. „Uspeh“ koji osoba postiže po cenu toga da povredi prijatelje ili porodicu često rezultira kao „Pirova pobeda“. Osoba može imati jaku volju da „istera svoje“, praveći pri tome pogrešne korake kao „muva bez glave“ ili povređujući ljude. Snažna, vešta i dobra volja se moraju razviti i balansirati da bismo govorili o potpuno razvijenoj volji. Vešta volja: Drugi aspekt volje je veštost. Ta sposobnost nam omogućuje da stimuliramo, reguliramo i usmeravamo druge aspekte našeg bića, naše emocije, misli, impulse, intuiciju, imaginaciju i senzacije, kako bismo postigli željeni cilj. Ovaj aspekt volje nam omogućava i da izaberemo aktivnosti koje su u skladu sa našim unutrašnjim atributima, da istražimo nesvesne motive i blokove koji utiču na naše ponašanje, kao i da osmislimo adekvatne načine za realizaciju ciljeva. Možemo reći da koncept vešte volje spaja i balansira konaciju sa kognicijom i emocijama. Dobra volja je sinteza ljubavi i volje. Zato se dobra volja može razviti biranjem ciljeva koji su konzistentni sa dobrobiti drugih i opštim dobrom za ljudskost.

Za razliku od jake volje i vešte volje koje se mogu razviti intrapersonalno, bez vođenja računa o drugima, dobra volja, kao i transpersonalna volja i univerzalna volja, mogu se razviti samo interpersonalno. Transpersonalna volja: pored življenja naših života na nivou ličnosti, možemo imati i iskustvo viših realnosti: „Transpersonalno ja“. (Ovaj pojam ima sličnosti sa Eriksonovom generativnošću, potrebom koja se pojavljuje nakon sticanja identiteta, težnjom za proširenjem identiteta na druge, na opšte dobro...) i njegovu ekspresiju kroz „Transpersonalnu volju“. (često se doživljava kao „prosvetljenje“ u religioznom iskustvu, ili kao podsticaj ili poziv od neke više sile ili smisla).

Svi aspekti volje mogu se ojačati treningom i praktikovanjem. Volja se jača upotrebom volje, aktima volje/stimulacijom. Međutim, uprkos našim naporima ka razvoju, mogu se pojaviti prepreke na tom putu-otpori. Neki aspekti naše ličnosti mogu zamagliti našu svesnost ili rasuti našu pažnju. Ono što najbolje može da održi volju na putu razvoja je smisao koji nalazimo u ciljevima koje postavljamo pred sebe.

Slika 2 – ‘Prava čovekova vrednost ne zavisi od snage njegovog razuma, već od snage njegove volje’ *Jožef Etveš*.

2.2. Pojam stimulativnosti u kontekstu prostora

„Arhitektom smatram onoga koji, sigurnim i izvanrednim zaključivanjem i postupanjem, sopstvenim umom, pomeranjem težina, spajanjem i sabiranjem tela i energijom, ume i da osmisli i da izgradi sve najlepše što može biti napravljeno za plemenite potrebe čoveka. Da bi to učinio, neophodno je da razume i poznaje sve najvažnije i najplemenitije discipline. To je onda arhitekta.“ [8]

Prostor i prostornost predstavljaju polazni uslov identifikovanja životne sredine. Prostor je fizički okvir u kome nastaje osnovni sadržaj sredine sa svojstvima koje karakterišu sredinu. Pojam sredine u direktnoj je funkcionalnoj vezi sa pojmom sistema, pojmom elementa, strukture, sa pojmom društva i prirode.

Čovekova životna sredina (u najužem smislu) sa jedne strane je svrshodna sredina u kojoj se odvija ljudska životna aktivnost te na toj osnovi ima privrednu i socijalnu funkciju, a sa druge strane, prostorna sredina ima estetske karakteristike.

Umetnički sadržaj je prisutan u svakom elementu sredine, premda različito doziran i na različitom nivou. **Sadržaj sredine je svakako daleko atraktivniji od pojma prostora kao fizičkog okvira sredine, ali je prostor sam po sebi polazište u kome treba da se dese momenti koji bi pokrenuli razvoj tj. stimulisali određene reakcije željenih ciljeva.**

U najopštijem smislu prostor je nužni, objektivno postojeći oblik realnosti, svojstvo i jedan od osnovnih uslova postojanja celokupnog materijalnog sveta. Pitanje i pokušaj definisanja pojma prostora datira još od antičkih filozofa. Da li je prostor tvorevina ljudskog uma ili je objektivna realnost?

- Prema Demokritu prazan prostor postoji kao što je realnost da u njemu postoje atomi;
- Prema Parmenidu, prostor ne postoji pošto se sam po sebi ne može zamisliti;
- Prema Leukipu, prostor je realnost mada lišena telesne egzistencije (A da li može postojati nešto prazno – nematerijalno?);
- Platon je uveo geometriju i nauku o prostoru;
- Aristotel razvija teoriju mesta (topos) : za njega je prostor zbir svih mesta. Kod Aristotela srećemo jedan prostosistemni pristup koji prostor uzima kao dinamično polje. [9]

Tit Lukrecije Kar (Titus Lucretius Carus), u delu 'O prirodi' (De rerum natura I), govori o prostoru koji je u funkciji realnog sveta: ' cela priroda se zasniva na dve stvari: postoje predmeti i postoji praznina u kojoj se oni nalaze i u njoj se kreću'. Hiljadu i osamsto godina kasnije Kant (Immanuel Kant) i dalje posmatra prostor kao kategoriju nezavisno od materije.

Značajno napredovanje shvatanja o prostoru donosi 17. vek. Nastaje Dekartov koordinatni sistem, koji predstavlja usavršavanje Euklidove teorije o prostoru. Sa stanovišta prostora događaji postaju sve dramatičniji. Shvatanje da Euklidova geometrija daje vernu predstavu fizičkog prostora srušena je pojavom neeuklidove geometrije u 19.veku, a posebno Ajnštajnovom teorijom relativiteta. Došlo se do saznanja da je svaka geometrija čovekova konstrukcija, pre no što bi bila nešto što je nađeno u prirodi. Ove stavove najbolje saopštava Ajnštajn kada kaže: ' Kada se matematičke pretpostavke pozivaju na stvarnost, one su neizvesne, a ako su izvesne onda se one ne odnose na stvarnost '. tako je razbijena starinska koncepcija jedinstvenog prostora na nekoliko prostornih koncepata. Konkretno fizički prostor razbijen je na mikro, svakodnevni i makro prostor i na apstraktno matematičke prostore (duhovne tvorevine) kojima se služimo u opisivanju fizičkog prostora.

Dalja razrada koncepta ekstezivnih osobina prostorne materije može se naći u Šulcovim (Christian Norberg-Schulz) raspravama o prostoru. Prema ovom autoru proces zapažanja prostora zasniva se na mnogim promenljivim veličinama, te se predstave viđenja prostora menjaju sa promenama okolnosti u kojima subjekt učestvuje. Prema Šulcovim tezama čovek zapaža različite svetove, koji su proizvod posebnih motivacija i dotadašnjih iskustava. Tako, na primer, jedan isti radionički prostor različito će se zapažati u različitim situacijama:

- ako ga opaža radnik koji stoji za mašinom;
- radnik koji se pešice kreće po hali ili
- rukovodilac transportnog uređaja koji se nalazi u komandnoj kabini.

Leon Batista Alberti (Leon Battista Alberti) u delu 'O umetnosti građenja' govori o značaju prostora kao mesta u kome se može ispoljiti urođeni ljudski nagon za stvaralaštvom tj. građenjem, osnivanjem svog ognjišta/ doma. Predočava sa kakvim ushićenjem svaki pojedinac pristupa realizaciji svog životnog prostora. Sama pomisao da se ideja o budućem objektu otelotvori, budi u čoveku želju da napreduje, daje mu stimulans koji će ga održati do konačnog cilja.

“Koliko li je samo očigledna, urođena i instiktivna želja i ideja o građenju u našim mislima, ako ni zbog čega drugog, onda zbog toga sto nećete naći nikoga, čim za to ima mogućnosti, ko ne želi da nešto gradi. Niti postoji onaj koji, pošto otkrije nešto novo u umetnosti građenja, neće rado i voljno ponuditi i obznaniti svoje savete na upotrebu svima, kao da ga sama priroda na to tera. Često se dešava da mi sami, iako zauzeti potpuno drugačijim stvarima, ne možemo da odvratimo misli i maštu od građenja nekih objekata. Ili ipak, kada vidimo nečiju građevinu, odmah je sagledavamo i upoređujemo pojedine njene veličine, i koliko god možemo, razmatramo šta može biti oduzeto, dodato ili izmenjeno, što bi je učinilo elegantnijom, te voljno dajemo svoj savet. Mada, ako je dobro projektovana i pravilno izvedena, ko je pa ne bi gledao s velikim zadovoljstvom i radošću. Treba i da ovde spomenem ne samo zadovoljstvo, ushićenje, već i slavu koju je arhitektura donela našim građevinama u zemlji i van njenih granica? Ko se ne bi ponosio da je nešto sagradio? Mi se čak sami ponosimo kada su kuće, u kojima živimo, izgrađene sa malo više brige i pažnje nego sto je to uobičajeno. Kada podignete lep zid ili trem i ukasite ga vratima, stubovima ili krovom, sugrađani odobravaju i izražavaju radost zarad sebe samih, kao i zbog vas, jer shvataju da ste upotrebili svoje bogatstvo da u velikoj meri uvećate, ne samo svoju ličnost i slavu, već slavu svoje porodice, potomaka, celog grada...” [10]

Pojam stimulativnosti u kontekstu prostora je upravo ta urođenja želja za stvaranjem, ulepšavanjem 'praznog' prostora kako bi ga nadomestili određenim elementima i učinili primamljivijim i pogodnijim za život. Nasuprot tome, ne poseduje svaki prostor tu stimulativnu crtu. Nije dovoljno samo 'napuniti' datu prazninu kako bi ona postala inspirativna. Ovde nije reč o količini, već o meri određenih elemenata, koji bi sprečili efekat zasićenja. Ljudska neprekidna želja za napredovanjem može se pripisati i neraskidivim tokom ideja koje se nižu zarad unapređenja svog egzistencijalnog prostora, šire okoline, čak i samih gradova. Može se reći da prostor sam po sebi stimuliše, vapi za preobražajem. Kao kada uzmete grumen gline, instiktivno pokušavate da mu date neki nov oblik kako bi dobio na značaju; tada postaje nešto stvoreno sa vidnom ili skrivenom svrhom, postaje svrsishodan. Elementi u prostoru poseduju ljudske osobine, najbliži pokazatelj tome je upravo značaj.

Čovek koji je izgubio smisao svog postojanja postaje izolovan, počinje da vene jer ne uviđa svoju ulogu, tako je i sa građevinama. Zasto su uvek stimulatívni objekti u kojima se živi, u kojima se odvijaju različite funkcije, dok su napušteni oronuli i prepušteni pečatu vremena. Još jedan dokaz da prostor poseduje tu osećajnu stranu. Pod prostornim stimulansom podrazumevamo sve datosti i stvorene uslove koji teže da se uokvire. Uokviriti nešto, znači dati mu svrhu i značaj. To je nit koja povlači ostale stimulatívne procese dodavanja i anuliranja, sve do željenog rezultata. Sam pojam stimulatívnosti je individualna stvar svakog pojedinca, ali u prostornom smislu većina podržava isto mišljenje. Otuda potiče i želja za građenjem...

2.3. Činioci prostornog stimulansa

U arhitekturi, kao i u drugim oblastima, primećujemo dve stvari: označitelj i označeno. Označitelj najavljuje stvar o kojoj govorimo; dok označeno upućuje na postupak dokazivanja, poduprt naukom. Na osnovu toga postaje jasno da arhitekta mora posedovati oba saznanja. On mora, istovremeno, da bude i talentovan i spreman da uči, jer talenat bez rada, kao ni rad bez talenta, ne mogu da stvore odličnog stručnjaka. Arhitekta bi trebalo da bude vešt u crtanju i geometriji, da poznaje istoriju, izučava filozofiju, da bude upućen u muziku; da mu medicina nije nepoznata, da je poznavalac u oblasti prava, upoznat sa astronomijom i njenim zakonima. [11]

Pionir teorije egzistencijalnog prostora Kristijan Norberg Šulc, veruje da je koncepcija arhitektonskog prostora izuzetno pogodna za analizu životne sredine koja okružuje čoveka. To je osnovni motiv što ovaj naučnik pristupa razradi teorije EGZISTENCIJALNOG PROSTORA. Arhitektonski prostor, prema Šulcu, treba shvatiti kao konkretizaciju shemata ili predstavu neophodnog dela čovekovog postojanja u svetu. U svim podsistemnim elementima čovekovog životnog prostora – u makro, mezo i mikro prostor, čovek je u najdirektnijem kontaktu sa materijalizovanim elementima životne sredine. Šulc prostoru prilazi kao ‘jednom od aspekata bilo koje orijentacije’, i dalje razvija tezu kojom osposobljavanje čoveka za ostvarivanje određenih namera i vezuje ga za obavezu ‘shvatanja’ prostornih odnosa i njihovog objedinjavanja u jedinstveni ‘prostorni koncept’.

Prva teza Šulca da je prostor samo jedan od aspekata bilo kakve orijentacije, već ima kontratezu u njegovoj daljoj razradi ‘prostornih odnosa’, koju, doduše, nije posebno razrađivao ali je dao dosta jasne nagoveštaje, ukazujući na to da se čovekova orijentacija u prostoru zasniva na saznanjima, pozivajući se na Persons (Talcott Persons, Societies, 1966.) ‘Akcija se sastoji od konstrukcija i postupaka, kojima ljudska bića formiraju osmišljene namere, te ih manje ili više uspešno primenjuju u konkretnim situacijama’. Šulcove i Parsonsove teze ukazuju na čovekovo interesovanje za elemente i strukture čovekovih prostornih relacija, za prostornu interpretaciju, za prostorni aspekt, a ne za prostorni koncept.

Kako se spoznaja realnog sveta ne zasniva na spoznaji praznog prostora, već na spoznaji materije, koja se iskazuje u četvorodimenzionalnom prostoru to se u suštini teorije egzistencijalnog prostora nalazi materijalni sadržaj prostora, a udarni akcent teorije je na prostornim odnosima među pojedinim elementima sistema životne sredine.

Bruno Zevi (Bruno Zevi), definiše arhitekturu kao umetnost prostora: ' Arhitektura je jedina prostrana šuplja konstrukcija u koju čovek ulazi i po njoj se kreće'. Zastanimo za trenutak i razmotrimo arhitektonski status ostvarenog prostora: Da li su otvoreni prostori šuplje konstrukcije? Da li su memorijalni kompleksi, ulice, trgovi, otvoreni radni prostori 'šuplja konstrukcija' ? U izvesnom smislu da, kao neispunjen prostor, a ne ispunjen prostor. Prostor bez materijalnog sadržaja ne postoji, to je, samo apstraktni prostor, a arhitektura nije apstraktni pojam, ona nije sredstvo opisivanja već realnost kao materijalizovana ljuska, konstitutivni, primarni deo radne i životne sredine. Zigfrid Gidion (Sigfried Giedion), autor je veoma značajnog dela o odnosu prostora i savremene arhitekture (Space, Time and Architecture) objavljenog još 1941.godine. U ovom delu postavlja tri osnovna koncepta odnosa prostora i arhitekture.

Prvi koncept odnosa prostora i arhitekture zasniva se na izražajnoj snazi volumena, na odnosima među volumenima. To je odnos volumena i njegove spoljašnjosti. Drugi koncept počinje kupolom Hadrijanovog Pantenona početkom drugog veka pre n. e. kada se trijumfalno u svet arhitekture uvodi unutrašnji izdubljeni prostor. Treći koncept prostora, po Gidionu, bavi se uzajamnim delovanjem unutrašnjeg i spoljašnjeg prostora. Svoje shvatanje prostora Gidion sažeto izražava na sledeći način: "*Proces kojim se jedna prostorna predstava može transformisati u emocionalnu sferu nazivano prostornim konceptom. Iz njega proističu informacije o odnosima između čoveka i njegove okoline*". [11] Gidion ovde ističe pojmove ' prostorna predstava' i odnos čoveka i njegove okoline. Čim smo ušli u sferu odnosa čoveka i njegove okoline postaje jasno da je euklidovsko opisivanje prostora ne pruža izražajni instrument za opisivanje čovekovog prostora. Izvesno je da Gidion ima višeslojne predstave o prostoru. Kod njega postoji unutrašnji prostor, spoljašnji prostor i prostorna sinteza. Prostor je višeslojna četvorodimenzionalna realnost, **sredina sredine**, realnost uspostavljanja odnosa između elemenata materijalnog i misaonog sadržaja sredine. Pomoću prostornih pojmova čovek gradi svoju sluku sveta. Tu, svoju, relativističku sliku sveta čovek gradi (prema Šulcu) koristeći pet osnovnih koncepta prostora:

1. **Pragmatični prostor** fizičkog delovanja, koji čovek integriše sa njegovom prirodnom sredinom.
2. **Perceptualni prostor** neposredne orijentacije, koji je subjektivno određen i služi identifikaciji ličnosti.
3. **Egzistencijalni prostor**, koji predstavlja čovekovu predtavu njegove okoline. Predstavom saznanja o egzistencijalnom prostoru, čovek se uključuje u socijalnu sredinu, u svet kulture.
4. **Saznajni prostor** fizičkog sveta, nastaje kao posledica, proizvod, čovekovog misaonog procesa.
5. **Apstraktni prostori** logičkih odnosa, nastaje oruđem, sredstvom opisivanja predhodnih prostornih pojava (slojeva). [12]

Lik u ogledalu saznajnog prostora je izražajni prostor ili arhitektonski prostor što ga formira svaki subjekt graditelj materijalnih struktura, svaki čovek, tvorac izražajnog prostora. Čovek je subjekt i objekt u jednom činu povratnog delovanja na životnu sredinu.

Rasprava o prostoru zahteva upoznavanje i sa protagonistima ideja da je prostor subjektivno definisana pojava. Takvi su teoretičari Niče, Joedicke, Leonardi, Hajdeger i drugi.

Prema Ginteru prostor ima svoj centar u kome se nalazi čovek koji zapaža, pa prema tome ima svoj savršeni sistem pravaca, koji se menjaju sa kretanjem čovekovog tela, on je ograničen i nikako nije neutralan, drugim rečima, on je konačan, heterogen, subjektivno definisan i opažan, rastojanja i pravci su određeni u odnosu na čoveka.

- Prema Joediku: 'Prostor je zbir svih uzastopnih opažanja mesta'.
- Prema M. Leonardu: 'Čovek je taj, što stvara i doživljava osećanje prostora...konačni proizvod u procesu opažanja je jedan jedini osećaj – u stvari osećanje jednog određenog prostora...'
- Prema Hajdegeru 'čovek i prostor se ne mogu razvesti. Prostor nije ni spoljni objekt ni unutrašnji doživljaj. Mi nemamo čoveka i prostor odvojene jednog od drugog'. [13]

Iz svega izloženog u raspravi o prostoru i prostornosti može se zaključiti da prostor kao predmet planiranja nije apstraktan i prazni prostor. To je prostor ispunjen životom i neživom prirodom u složenom sistemnom odnosu ali pre svega to je prostor u kome obitava ljudska vrsta dovodeći ga, svojim delovanjem do stanja iz koga mogu nastati katastrofalne posledice po čoveka, pojedinca, porodicu, organizovane grupe, narode i čitav ljudski rod, po sve što nazivamo civilizacijom. U prostorno- planerskom smislu prostor je teorija zemlje, republike, regiona, opštine, u urbanističkom smislu prostor je teorija naselja i njegovih sistemnih elemenata, u arhitektonskom smislu prostor definišu materijalni oblici arhitektonskih objekata namenjenih stanovanju, radu, rekreaciji kao celine i njihovi elementi: hale, kancelarije, stanovi, kuhinje, koncertne dvorane, sportski tereni...

Često se u novijoj arhitektonsko-urbanističkoj literaturi može pročitati pojam 'prostorna svojstva' pri čemu se prostoru, koji zapravo poseduje samo svojstvo četvorodimezionalnosti, pripisuju i neke druge osobine, što za posledicu ima poistovećivanje prostora sa životnom sredinom, što void ka stranputici. Svaki realni materijalni element bilo kog sistema ima svojstvo prostornosti. Prostor je oblik iskazivanja materijalnog sveta, osim tog svojstva, prostoru se ne mogu propisivati druge osobine, druga systemska svojstva, pa kada ne postoji različitost svojstva ne može se ni konstituisati odnos, a bez odnosa nema sistema, čime se isključuje mogućnost nečeg što bi se moglo nazvati 'prostornim sistemom'.

Ako se pod prostornim sistemom podrazumeva prisustvo prostornosti kao svojstvo koje ima određeni sistem, time se indirektno dokazuje da postoje realni sistemi koji ne poseduju osobinu prostornosti, što je apsurd, jer ne može egzistirati realni sistem bez svojstva prostornosti. U bilo kom realnom materijalnom sistemu svaki element ima svoje relativne prostorne koordinate (x, y, z, t) koje ga određuju u odnosu na druge elemente istog sistema i sredinu kao prema sistemu višeg reda i prema sistemima nižeg reda. Promena vrednosti koordinata elemenata sistema je realna pojava i nastaje kao posledica određenih fizičko-hemijskih, bioloških i društvenih procesa u sistemu, u elementima i sredini sistema. Umesto neidentifikovanog pojma 'prostorni sistem' koji je trebalo da bude u funkciji proučavanja sistema životne sredine, adekvatnija je upotreba pojma ili 'naseljeni prostor' čovekov prostor, koji se definiše kao relativna prostorno - vremenska dimenzija ispunjena raznovrsnim materijalnim, biološkim, tehničkim i tehnološkim sistemima, brojnim društvenim podsistemima i funkcijama tj. odnosima složenog društvenog makro i mikro sistema.

Izučavanje Brojnih fenomena prostora prelazi okvire nauke o životnoj sredini i spada u domen fizike kao prirodne nauke. Na drugoj strani prostorom se kao ' veštački ili prirodno omeđenim celinama, jedinicama ' bave prostorno-planerska, urbanistička i arhitektonska nauka.

Pri posmatranju nekog objekta, prvi utisak koji doživimo je očevidno posledica načina na koji objekat deluje na nas. Karakterom objekta nazivamo dejstvo koje taj objekat proizvodi i ostavlja na nas neki utisak. Dati karakter nekom delu znači pravilno upotrebiti sva sredstva pogodna da u nama pobude samo ona osećanja koja ono treba da nameće. Umetnost stvaranja lepote je pitanje dobrog ukusa. Ukus je izvrsno i tanano prepoznavanje stvari koje izazivaju naše zadovoljstvo, ili je dovoljno pokazati nam predmete tog zadovoljstva. Sam čin biranja ga izaziva i ispunjava naša srca zanosom.

Dobar ukus u arhitekturi znači unošenje više dopadljivosti nego bogatsva, više finoće nego snage, više elegancije nego raskoši. Tada se kroz lepotu ispoljava dobar ukus. Kao i u prirodi, umetnost stvaranja impresivnih celina u arhitekturi sastoji se u takvom raspoređivanju blokova glavnog kompleksa kakvim se postiže razigranost volumena, otmen i dostojanstven ritam masa, potpuna razvijenost oblika. U čitavom sklopu raspored mora biti tako smišljen da jednim pogledom možemo da obuhvatimo sve objekte koji ga obrazuju. Svetlost koja obasjava kompleks treba da stvara sveprisutne, najneobičnije, najraznovrsnije efekte koji se beskonačno umožavaju. U nekoj velikoj celini, dodatni delovi vešto ukomponovani treba da čitavom sklopu daju što veću raskoš, jer raskoš znalački korišćena stvara utisak sjaja i veličanstvenosti. [14]

Iz ovih zapažanja sledi da je za stvaranje vedrih i veselih slika potrebno poznavati umetnost unošenja raznolikosti; treba računati na iskričavost mašte. Zahvaljujući toj stvari dobijaju nov i primamljiv izgled, a projekti postaju raznoliki. Ona je ta koja ume da živopisne oblike iskoristi, da ih promeni i učini posebnim. Ona iz kontrasta svetlosti i senki izvlači dopadljive efekte; veštim kombinovanjem stvara šarenilo boja. Srećno pronađenom i promišljenom analogijom i izduženim proporcijama daje obeležje lakoće. Duhovitim kombinacijama i neočekivanim redosledom postiže iznenašujuće efekte i znatnu privlačnost novine.

3. Elementi metodologije planiranja životnog prostora

Metod planiranja nalazi se u direktnoj funkcionalnoj vezi sa predmetom i ciljevima planiranja. Na tim osnovama i metod planiranja prostora nalazi se u direktnoj funkcionalnoj vezi sa opštim i planerskim ciljevima, koji se ostvaruju planiranjem. U suštini bilo koji poduhvat u domenu planiranja i unapređivanja prostora predstavlja sistem mera i akcija na unapređivanju kvaliteta odnosa između elemenata u konkretnom prostoru.

3.1. Opšta metodologija planiranja životnog prostora

Prostor, sam po sebi, u fizičkom smislu značenja pojma prostora, ne može nositi izraz većeg kvaliteta od svoje prisutnosti. Kvalitet prostora, izražen u odsustvu ili prisustvu, bez mogućnosti gradacije, ne može biti više ili manje prisutan. Međutim, može se vrednovati njegova dimenzija, ona se može procenjivati i planirati. Ovo planersko stanovište o prostoru je bliže Njutnovom shvatanju prostora nego Ajnštajnova teorija relativiteta. To ne znači da prostorno planerska nauka odbacuje Ajnštajново shvatanje. Suština je u sledećem: prostor ima relativne prostorno – vremenske dimenzije, ali je taj relativistički shvaćen prostor ispunjen određenim sadržajem (brojnim elementima i sadržajima životne sredine), sastavljenih od elemenata fizičko-hemijskog, biološkog i socijalnog makro sistema realnog sveta, čije relativne osobine, u datom prostoru i vremenu daju i određeni kvalitet prostora.

Osnovni metod u prostornom planiranju je dijalektički naučni metod, a njegovi osnovni principi su:

1. **Princip celovitosti** – princip sistemnosti
2. **Princip jedinstva** različitog koji se zasniva na karakteristikama određenim između različitih elemenata iz sastava celine usled čega zapravo i nastaje potreba za celinom tj. strukturom.
3. **Princip istoričnosti**, koji se zasniva na stavu da sadašnjost sadrži prošlost i daje osnovu budućnosti. Ovaj stav ne znači i apsolutnu kontinualnost već podrazumeva potrebu dubokog poznavanja prošlog i sadašnjeg stanja, potrebe i mogućnosti za korišćenja prostora društvene zajednice u celini i njenih pojedinih grupa organizovanih u regionalne, naseljske i radne zajednice ili njihove delove, da bi se mogla planirati budućnost.
4. **Princip protivurečnosti** – svaki problem koji istraživanjem kroz prostorno planiranje želimo da rešimo u suštini nosi određene protivurečnosti. Tako na primer, za razmeštaj industrije i skladišnih zona najpovoljniji su ravni tereni. Takav je sklad i u odnosu zone stanovanja i zone rada. Težimo blizini rada i stanovanja usled čega nastaju opasnosti po zdravlje. Otkrivanjem određenih protivurečnosti velikim delom znači i rešavanje problema. Informacija o problemu, osnova je kvalitetnog planiranja.

Cilj dijalektičkog metoda je da se aktivnom promenom u sistemu životne sredine prevaziđe stanje u kome nastaje određena protivurečnost. To se postiže isključivanjem jedne suprotnosti, a zadržavanjem druge, isključivanjem obe ili njihovom određenom transformacijom koja rezultira u obliku uklanjanja mogućnosti uzajamnog isključivanja.

5. Princip dijalektičke negacije – ovaj princip znači isključivanje negativnog u pojedinim elementima životne sredine i njenim strukturama.

6. Princip konkretnosti (jedinstvo teorije i prakse) – u planiranju prostora sve se završava konkretnim planerskim rešenjem, uspostavljanjem konkretnih odnosa između elemenata koji se najdirektnije koriste i najpotpunije oslikavaju stepen jedinstva teorije i prakse. [15]

Za naučno metodološki pristup planiranja životne sredine, za određivanje najadekvatnijeg direktnog naučnog metoda, značajno je formiranje grupa zadataka i pitanja koja želimo da rešimo. U tom smislu mogu se formirati tri grupe pitanja:

Prvu grupu čine pitanja određivanja stanja elemenata i prostornih struktura. Pri proučavanju stanja koriste se sledeće metode:

- Metoda čula
- Matematičko statističke metode
- Kartografska proučavanja
- Logično zaključivanje
- Intuitivno nadziranje

Određivanje stanja u sredini predstavlja složeni zadatak iz razloga što je: 1) samo saznanje ograničeno dostignutim nivoom razvoja čovekovog mišljenja, 2) stanje životne sredine, stanje prirodnih i društvenih pojava i procesa, pod stalnim je promenama. Ove promene su posledica stvaralačkog rada, ali i destruktivnog delovanja čoveka. **Određivanje stanja sa karakteristikama tekućih dinamičkih procesa prvi je i osnovni zadatak koji proizilazi iz prve grupe pitanja.**

Drugu grupu pitanja čine problemi akciološke prirode: **'Šta treba da bude, šta želimo da bude?'** To je pitanje vrednosti, pitanje ciljeva razvoja, pitanje novog kvaliteta odnosa između elemenata i sredine ljudskog društva. Kakvu nameru prostora želimo u pojedinim delovima sredine, kakav raspored infrastrukture i same strukture u konkretnom prostoru?

Treću grupu pitanja čine problemi određivanja sredstava i metoda kojima se dolazi iz stanja koje jeste do stanja koje treba da bude. Prostorni sistem ima svoje elemente i nalazi se u stalnom kretanju i promeni, koja je višeznačno određena.

Ukoliko su elementi i struktura prostornih sistema determinisani do nivoa koji ograničava njihov dalji razvoj prema novim granicama u vrednosti uređenog i čoveku prilagođenog prostora, tada se pristupa transformaciji, odnosno rekonstrukciji sistema u skladu sa materijalnim uslovima društva u datom vremenskom planskom okviru. Na osnovu izloženog, dolazi se do saznanja o potrebi da se u metodi planiranja razvoja životnog prostora, u okvirima nauke o planiranju i uređivanju sredine u različitim fazama i na različitim nivoima formiranja opšte posebne teorije o uređivanju prostora, treba da primene sledeće metode:

1) analiza i sinteza, 2) generalizacija i specijalizacija, 3) apstrakcija i konkretizacija, 3) indukcija i dedukcija, 4) definicija i klasifikacija, 5) dokazivanje i opovrgavanje, 6) istorijske logičke metode.

3.2. Psihoanaliza i arhitektura/ doživljaj prostora

Tri komponente našeg duha 'ono' ili nesvesno, 'ja' ili osećaj stvarnosti 'nad-ja' ili naše težnje i moralni osećaji, kada se primene na sredinu u kojoj živimo, imaju veoma preciznu strukturalnu vezu i primenu u planiranju jednog stana. Kupatilo, zbog svoje veze sa primarnim fazama razvoja i nagonskog fizičkog ponašanja, boravište je neizvesnog. Kuhinja, sa problemima svakodnevnog preživljavanja, sediste je 'ja'. Salon, je sedište 'nad-ja'. Spavaća soba je zajedničko boravište sve tri komponente: 'onog', 'ja' i 'nad-ja', te stoga je mesto zbunjujućih interferencija. Ako bi slučajno zid između kupatila i salona bio uklonjen, neprijatnosti koje bi iz toga proistekle stvorile bi neurozu. Dakle, neuroza je konflikt između 'ja' i 'ono'. Psihoza je najozbiljniji konflikt između 'ja' i okoline. Predrasude i strahovi prizivaju 'klasicizam'. Za psihoanalizu klasicizam nije ništa drugo no forma regresije, nazadovanja. Njime čovek pokušava da pobedi osećaj nesigurnosti. Međutim, samo hrabrošću je moguće pobediti nesigurnost i stvoriti progres.

“Čovek nije ni simetričan, ni samodovoljan, ni dovršen. Zato sredina koja je stvorena za njega ne sme da bude u suprotnosti sa njegovom unutrašnjom prirodom. Simetrija u arhitekturi i urbanizmu uvek je bila oruđe manjine za ugnjetavanje većine.” [16]

Ono što arhitekta stvara je scenografija života. Velika je odgovornost imati u rukama mogućnost koja će doneti konačan sud o životima korisnika tj. predočiti egzistenciju. Kako prostori utiču na čovekovu psihu? Prostor sam po sebi, ne ograničavajući se na ni na spoljašnji ni na unutrašnji, mesto je bitisanja čoveka kao jedinke i kao sastavnog dela društva. Primarna težnja se u čoveku javlja i kao potreba za 'ognjištem' i iskazuje se kao osećaj sigurnosti tj. zaklona.

Nasuprot 'skrovištu' – zatvorenom prostoru, ljudska priroda je slobodna i traži širinu. Ove dve komponente čovekovih potreba ne bi smele da se nađu u disbalansu, jer bi onda efekat egzistencije izostao.

Izolovanost je teže podnošljiva činjenica za svakog pojedinca, zato što je čovek stvoren kao društveno biće i tako i funkcionise. Zašto se upravo zatvor (prostor izolacije) smatra kaznom? Najveća tragedija jednog normalnog funkcionisanja je ograničavanje. Izgradjen prostor je sam po sebi ograničen, ali je i pogodan sve dok imamo mogućnost da biramo trasu kretanja po njemu. Osećaj sigurnosti se ipak ne stvara u svakom natkrivenom mestu, postoje različiti faktori koji na to utiču. Ipak svako od nas poseduje potrebu za ličnim prostorom. Da bi prostor bio stimulativan mora u određenom odnosu da poseduje i javne i lične delove koji će činiti celinu.

Koncept ličnog prostora je nevidljiv i nedefinisan, trodimenzionalni prostor koji okružuje svakog pojedinca i koji kada ga neko naruši, izaziva nervozu, nelagodnost i stid. U slobodnijoj interpretaciji možemo ga definisati kao nevidljivu projekciju sopstvenog ega, prostor oko nas, psihološki prostor koji nosimo sa sobom gde god da krenemo, koji pažljivo čuvamo od svih onih koji su nepozvani i nepoželjni.

Eksperimenti u kojima se ispitanici sklanjaju od svojih sagovornika kada im se oni naglo približe, ilustruju potrebe za čuvanjem prostora od stranog i nepoznatog. Čak i pri poljupcu kao bliskom i intimnom kontaktu, partneri najčešće zatvaraju oči jer na taj način sugestivno uspevaju da sačuvaju minimum svog ličnog. Lični prostor možda proističe i iz oblika animalnog ponašanja poznatog kao obeležavanje teritorije- većina životinja obeležava svoj prostor koristeći miris tečnosti koje luče žlezde ili miris mokraće. Ljudi to ne mogu da rade zbog društvenih normi. Bez lične teritorije, oni bi besciljno lutali od jednog do drugog mesta, pri čemu ne bi postojalo mesto koje bi nazvali svojim domom. Odatle potreba da se on ogradi, smesti u materijalni okvir.

"Nijedan Čovek nije OSTRVO" Džon Don (John Done) uvodna pesma Hemingvejevog romana "Za kim zvona zvone".

"Nijedan čovek nije ostvo, sam po sebi celina; svaki je čovek deo kontinenta, deo zemlje; ako grudvu zemlje odnese more, evrope je manje, kao da je odnelo neki rt, kao da je odnelo posed tvojih prijatelja ili tvoj; smrt ma kog čoveka smanjuje mene, jer ja sam obuhvaćen čovečanstvom. I stoga nikad ne pitaj za kim zvono zvoni; ono zvoni za tobom TOBOM".

Često je neophodno pomiriti se sa tuđim upadima u vaš lični prostor ili čak ulaziti u lični prostor drugih ljudi da biste opstali u svakodnevnom životu. Situacije u kojima se to najčešće dešava-momenti strasti, odlazak kod zubara, čekanje u redovima...

S druge strane, mesto gde te situacije možete da izbegnete ili ih najbolje kontrolišete jeste mesto vaše SOBE.

Smeštanje ličnog u materijalni okvir, zajedno sa civilizacijskim, kulturološkim i socijalnim aspektima, definiše značaj sobe kao lične prostorije.

Umberto Eko u svojoj knjizi 'Kultura komunikacija Informacija' piše o tome kako smo od rođenja prinuđeni da živimo u sobi, i kako je njena funkcija varljiva. Ona je ujedno i maksimum prinude i maksimum neodgovornosti. **Kažnjen si. Momentalno u svoju sobu! Maksimum Neodgovornosti. KUcaj kada ulaziš! Ovo je moje.**

Soba kao trenutna projekcija sopstvenih potreba, opredeljenja i interesovanja. Potreba da se svakome obezbedi lični prostor kao posledica aspekata savremenog stanovanja. Delimitacija ličnog prostora uključuje mnogo različitih aspekata, a neki od njih su određeni kulturnim nasleđem, društvenom klasom, seksualnom orijentacijom ili nesposobnošću.

Postoji potreba da se svima u različitim okolnostima obezbedi mesto za lični prostor. Deca koja su nezbrinuta žive u Domu, stari ljudi takođe. To nisu njihovi domovi, jer je reč o specifičnim institucijama, kao što su Domovi za stare i nezbrinute, ali i njima su tamo **obezbeđeni prostori za smeštanje ličnog, obezbeđene sobe.** Na taj način oni stvaraju svoje sopstvene entitete ali i specifičan osećaj kolektivne pripadnosti i okrenutosti drugima. Čak i ljudima kojima je zakonski ukinuta sloboda, zatvorenicima, obezbeđen je lični prostor.

Kada nemate svoju sobu apsolutno nigde, bez obzira da li je delite sa nekim ili ne, onda ste BESKUĆNIK i vaš psihološki prostor ostaje neograđen.

Slika 3 - "Za oporavak je potrebno vreme, ali takođe i pravi uslovi" Hipokrat.

3.3. Destimulativni prostori u arhitekturi

Da li dinamika arhitektonskog prostora uvek sabija prazninu okolo i unutar izgrađenih čvrstih tela? Odgovor je i da i ne. Neophodnost uvažavanja prikladnih odstojanja između zgrada intuitivno su osetili i prirodnici nekih afričkih plemena. Pravilno odstojanje između objekata određeno je ne samo faktorima koji su vidljivi, već i onima koji su praktični i društveni. Očigledno je, ipak, da je rastojanje kontrolisano osećajem napetosti, proporcionalnošću između sabijanja i rastezanja, kao i dinamičkim iskustvima.

Praksu arhitekture nastavlja da razdire dilemama kako da pomiri naš urođeni osećaj za prostor sa nepromišljenim nagomilavanjem koje nameće tržište nekretnina. Problem percepcije vidnog prostora privukao je istovremeno pažnju psihologa i teoretičara umetnosti. Vredi podsetiti na ovo jer su uslovi koji određuju fenomen percepcije otkrivani tek malo-pomalo.

Dinamika je još uvek rezervisana samo za zgrade, dok prostor između njih, budući da nije prazan, ostaje polje pasivne bitke u kojoj se sukobljavaju antagonističke sile centralnog jezgra i sa rubova. Postepeni napredak u teoriji odnosa figura-podloga sastoji se u prepoznavanju podloge kao aktivnog generator vidljive energije koja uravnotežava sile same figure i tako igra pozitivnu ulogu. Zbog njene formativne sposobnosti, podloga je odgovorna za formiranje 'figure'. Tako i podloga postaje figura. [17]

Negativnom prostoru se priznaje aktivna funkcija ,pa on ne može više da se smatra umetnutom prazninom. Termin ograničava značenje onoga što nazivamo 'negativno' u ulozi podređenoj otvorima oko i unutar čvrstih tela. Ali, očigledno, funkcija negativnog prostora pojačana je činjenicom što su u arhitekturi i otvoreni prostori takođe teritorije koje zaposeda čovek.

Dva aspekta fenomena percepcije ne mogu biti kombinovana u jednom istom činu gledanja. Oni pripadaju jedan drugom, ali se uzajamno isključuju. Ovaj zbunjujući odnos je jednom arhitekti sam po sebi razumljiv kada uzme u obzir igru između konveksnog i konkavnog, što pada u oči kod svake kupole. Konkavna forma koju je konstruisao arhitekta stoji u komplementarnom odnosu sa konveksnim koje percipira posetilac. U toj perspektivi, već odmah postaje neprikladno opisivati ovo izrazito aktivno iskustvo terminom 'destimulativan prostor'.

Elementi destimulativnih/ negativnih prostora se iskazuju u nedostacima potrebnim kako bi te prostore unapredili u stimulative. Nemarnost, nepromišljenost, prenaseljenost izazivaju negativne efekte. Sivilo i beton u urbanim sredinama sužavaju lagodan osećaj, saobraćajne gužve, buka, nehigijena; sve su ovo faktori koji ukazuju na 'osiromašenost' sredine u pogledu etike i kulture.

4. Institucija rehabilitacionih centara

Rehabilitacija je primena metoda psiho-fizičke i socijalne **pomoći pojedincima** sa bilo kojim hendikepom kako bi bili u mogućnosti da na najbolji način samostalno povrate izgubljene sposobnosti i uključe se u život uprkos teškoćama koje imaju. Savremeni pristup rehabilitacije oslanja se na osnaživanje osoba za korišćenje njihovih najboljih kapaciteta i sposobnosti što zahteva timski rad stručnjaka različitog profila, a posebno socijalnih radnika, kada je u pitanju socijalna rehabilitacija.

4.1. Istorijski razvoj rehabilitacionih metoda

Istorija defektologije, odnosno specijalne edukacije i rehabilitacije deli se u 5 velikih perioda ili 5 evolutivnih faza:

- 1. FAZA INTOLERANCIJE (netrpeljivosti) koja se ispoljavala u prvobitnoj zajednici i u robovlasničkom društvenom uređenju
- 2. FAZA TOLERANCIJE koja se ispoljavala pri kraju robovlasničkog i početkom feudalnog društvenog uređenja
- 3. FAZA AZILIRANJA koja obuhvata srednji vek
- 4. FAZA EDUKACIJE koja obuhvata doba renesanse
- 5. FAZA REHABILITACIJE koja je počela početkom XX veka

Odnos prema hendikepiranima u prvobitnoj zajednici

- U prvobitnoj zajednici kao društvenom uređenju nije bilo privatnog vlasništva, klasa, a ni države.
- Svi su bili vlasnici sredstava za proizvodnju, a materijalna dobra su se kolektivno delila. Upravo taj kolektivni rad i kolektivna podela dobara mogu se smatrati uzrokom intolerancije prema hendikepiranim, ali i drugim nemoćnim kategorijama stanovništva (bolesni, stari i sl.)

Naime, nesposobnost ili umanjena sposobnost ovih lica za rad i privređivanje smatrana je ugrožavajućim faktorom opstanka zajednice i limitirajućim faktorom njenog napretka i zbog toga su takva lica često na dosta brutalne načine eliminisana iz društva.

Odnos prema hendikepiranima u robovlasničkom društvu

U Sparti je cilj vaspitanja bio hrabar i izdržljiv vojnik koji može da služi državi. Spartanci nisu pridavali važnost umnom i estetskom vaspitanju, jer ono nije bilo važno za valadnje nad robovima.

Cilj vaspitanja je bio da se deca "malo nauče" da čitaju i pišu, a krajnji cilj bio je bezuslovna poslušnost, izdržljivost i veština pobeđivanja. Hendikepirana lica uglavnom nisu mogla da postanu snažni i vešti vojnici, pa verovatno otuda i intolerancija prema njima i njihova, često vrlo brutalna, eliminacija iz društva.

U Atini su hendikepirane davali robovima na čuvanje, što se može povezati sa velikim poklanjanjem pažnje Atinjana telesnom izgledu i verovatno netrpeljivošću prema telesnim estetskim nedostacima.

To eliminisanje iz društva u najranije doba ljudskog razvoja, preneće se i na stara i iznemogla lica, jer je bilo "nemoralno" živeti na teret drugog i trošiti sredstva koja nisu pribavljena radom. Dakle, ekonomski aspekt je bio presudan za njihovu eliminaciju. Kada se sagleda današnja problematika hendikepiranih i posle toliko vremena najveći problem je ostao isti – nesposobnost za privređivanje. Osnovni cilj rehabilitacije danas jeste postizanje ekonomske nezavisnosti hendikepiranih lica.

Razvoj rehabilitacionih centara u SAD-u

Proces razvoja rehabilitacionih centara i same ideje rehabilitacije najbolje se može posmatrati na primeru Sjedinjenih Američkih Država. U Americi postoji jasan istorijski razvoj svesti o potrebi za rehabilitacionim centrima. Sama ideja rehabilitacije zavisnosti postojala je u Americi još od ranog „Pokreta trezvenosti“ u 19-om veku. Ovaj pokret, osnovan na samom početku 19-og veka, doveo je do savremenog shvatanja termina zavisnost i ukazao je na potrebu društva da zavisnike oslobodi patnje. [19]

Cilj „Pokreta trezvenosti“ bila je apstinencija, ili potpuni prestanak korišćenja supstance, u ovom slučaju alkohola. Najzad, alkohol je bio povezan sa društvenim propadanjem i ovaj pokret je verovao da je na društvu da se pobrine za alkoholičare tako što će raskrstiti sa svim vrstama alkoholnih pića.

Ova organizacija je osnovala prve centre za rehabilitaciju u SAD-u, koji su tada nazivani „trezne kuće“, gde su muskarci živeli zajedno, izolovani od iskušenja u spoljnom svetu. Ovakve kuće su već 1840. postojale u gradovima kao što su Boston i Njujork, a osnovalo ga je društvo iz Vašingtona, ogranak Pokreta trezvenosti.

Pokret je počeo da se fokusira na širu javnost. Smatrali su da ukoliko u društvu ne bi postojao alkohol, ne bi postojali ni alkoholičari.

Nakon veka delovanja, Pokret trzvenosti je 1920. uspeo da izdejstvuje usvajanje Akta o zabrani. To je bio zakon koji je zabranjivao posedovanje i konzumiranje alkohola u SAD-u. Međutim, američko društvo nije bilo spremno da se u potpunosti odrekne pića i zakon je ukinut 13 godina kasnije. Bilo kako bilo, ovaj zakon je imao uticaja. Društvo je shvatilo da iako Amerika ne može akoholičarima da obezbedi zemlju bez alkohola, akoholičarima treba sklonište u okviru društva – rehabilitacija.

Na kraju je pomaganje zavisnicima prestalo da bude zadatak društva i postalo zadatak zdravstva. Posto je i inace medicina zauzimala sve veću ulogu o brizi o zavisnicima, terapija se prebacila u kliničko okruženje. Rehabilitacija se odigravala u bolnicama, psihijatrijskim ustanovama i sanatorijumima. Ovo je takodje vodilo i osnivanju različitih programa kao što su i Anonimni alkoholičari (AA). Tokom 20-og veka, zahvaljujući programima kao što su AA, postalo je jasno da su takvi rehabilitacioni programi pravo rešenje problema zavisnosti. Shodno tome, predsednik Ričard Nikson bio je prvi političar koji je osnovao federalno finansiranje za terapijske programe. Njegova politika protiv svih vrsta zavisnosti poslužiće kao osnova za kasniji Rat protiv droge. Njegov će naslednik, međutim, smanjiti ovaj budžet.

Ovo je pomalo paradoksalno jer je upravo supruga predsednika Forda osnovala jednu od najpoznatijih klinika za odvikavanje, Beti Ford Kliniku. Gospođa Ford je bila zavisna od alkohola i lekova tokom 70-ih godina dvadesetog veka, i zbog toga je 1982. otvorila ovu kliniku da bi pomogla ljudima koji su imali isti problem.

Osamdesetih godina prošlog veka počelo je masovno umnožavanje ustanova za odvikavanje. Vrhunac Rata protiv droge podstakao je strah od zavisnosti i povećao je potrebu za većim brojem rehabilitacionih ustanova. Ono što je interesantno je činjenica da se sa smanjenjem zavisnosti od droge u Americi povećao broj centara za odvikavanje.

Ovakav razvoj centara za odvikavanje od zavisnosti sličan je i u ostalim delovima sveta. Sama svest o potrebi da se pomogne zavisnicima se procesom globalizacije sa američkog kontinenta preneo i na ostale države, a samim tim i na Evropu. [20]

Slika 4/5 – Pokret trezvenosti/ Gospođa Beti Ford u rehabilitacionom centru

4.2. Metoda planiranja rehabilitacionih centara

- Principi

Princip decentralizacije

Ovaj princip omogućava jednaku dostupnost različitih programa lečenja, rehabilitacije i smanjenja štete. Lokalna zajednica, u skladu sa svojim potrebama, razvija mreže pomoći i tretmana zavisnicima i konzumentima u skladu s merama na državnom nivou.

Princip pristupa zavisnosti kao hroničnoj bolesti

Lečenje zavisnika sprovodi se prvenstveno organizovano unutar zdravstvenog sistema, a pojedine mere lečenja i rehabilitacije mogu se provoditi i van sistema. Pristup u načinu sprovođenja lečenja zavisnosti temelji se na pristupu u lečenju identičnom drugim hroničnim nezaraznim bolestima.

Princip multidisciplinarnog pristupa tretmanu zavisnosti

Vodeći se multifaktorijalnom uzročnošću pojave zloupotrebe droga, u tretmanu zavisnosti nužan je multidisciplinarni pristup, radi sveobuhvatnog i što efikasnijeg lečenja, rehabilitacije i reintegracije lečenih zavisnika u društvo. U tretman su uključeni, zavisno od vrste i oblika tretmana, psihijatri, psiholozi, socijalni radnici, lekari porodične medicine i iz oblasti javnog zdravstva, više i srednje medicinsko osoblje, posebno obučeni radni terapeuti, okupacioni terapeuti, volonteri. Tretman se provodi multisektorijalno, a učešće u tretmanu ima zdravstveni sistem, sistem socijalne zaštite, sistem obrazovanja.

Princip organizacije i sprovođenja lečenja

S obzirom da se radi o hroničnoj recidivirajućoj bolesti i multifaznom karakteru procesa lečenja, tretman zavisnosti obuhvata vanbolničko i bolničko lečenje, koje podrazumeva postojanje mreže ustanova i usluga (Zavodi za borbu protiv bolesti zavisnosti, u daljem tekstu «Zavodi» i Centri za mentalno zdravlje - Centri za prevenciju bolesti zavisnosti, u daljem tekstu «Centri»). Lečenje uključuje i sektor javnog zdravstva, primarnu zdravstvenu zaštitu i druge zdravstvene službe. Mere rehabilitacije i reintegracije u društvo, smanjenja štete mogu sprovoditi organizacije i udruženja nevladinog sektora, sektor socijalne zaštite, a u skladu s postojećim zakonima i propisima.

U klinikama ili psihijatrijskim odeljenjima opštih bolnica u gradovima treba osigurati odeljenja za detoksikaciju ovisnika (ili detoks centre), uz boravak do 6 nedelja. Ovi centri mogu biti organizaciono ili u sastavu ustanove bolničkog tipa ili u sastavu Zavoda za borbu protiv bolesti zavisnosti. [18]

- Uloge

Uloga Zavoda/Centara

Zavodi/Centri treba da pruže najrazličitije mogućnosti pomoći zavisnicima u skladu s potrebama stanovništva na određenom području:

- Planiranje i sprovođenje lečenja - u sprovođenju vanbolničkog lečenja zavisnika Zavodi/Centri su mesto prvog kontakta zavisnika sa stručnjacima iz oblasti bolesti zavisnosti, a koji sprovode dijagnostiku i u skladu s kliničkom slikom predlažu dalji tretman. Lečenje zavisnika sprovodi se u saradnji s timovima porodične medicine, ali i sa specijalizovanim bolničkim programima te drugim zdravstvenim i nezdravstvenim subjektima.
- Neposredno unapređenje i sprovođenje niza edukativnih aktivnosti
- Zavodi/Centri obavljaju superviziju sprovođenja farmakoterapije opijatskim agonistima i antagonistima na svom području
- Zavodi/Centri sprovode poslove sudskih veštačenja na zahtev nadležnog suda
- Zavodi/Centri pružaju stručnu pomoć u organizaciji i sprovođenju tretmana zavisnika u kaznenim ustanovama
- Zavodi/Centri sprovode savetovanje i pružaju podršku članovima porodice
- Zavodi/Centri imaju razvijen informativni sistem s bazom podataka za svakog pacijenta

- Zavodi/Centri ostvaruju saradnju s drugim akterima na polju prevencije i tretmana bolesti zavisnosti. Koordiniraju s Ministarstvom nadležnim za zdravstvo i drugim ministarstvima radi što boljeg korištenja postojećih resursa.

Uloga psihijatrijskih ustanova

U kliničkim ili opštim bolnicama u većim gradovima treba osigurati uslove za detoksikaciju zavisnika, uz prosečni boravak od mesec dana. Osigurati smeštajne kapacitete za lečenje najtežih ovisnika, koje ne bi bilo orijentisano na detoksikaciju već na stabilizaciju stanja, a u koji bi se upućivali zavisnici u kriznim stanjima nakon pokušaja suicida ili predoziranja, ili u slučajevima postojanja drugog psihijatrijskog poremećaja ili bolesti radi određivanja farmakoterapije. Osigurati smeštajne kapacitete u kojima bi se sprovodio specijalizovani bolnički program za maloletne zavisnike.

- Programi

Programi socijalne zaštite

U sistemu socijalne zaštite potrebno je osigurati raznovrsne programe namenjene resocijalizaciji i društvenoj reintegraciji maloletnika i odraslih s problemima zavisnosti, programe osnaživanja porodice, prilagođene potrebama pojedinca. Spomenute programe treba sprovoditi s drugim ustanovama na lokalnom nivou, prioritarno vodeći računa o zaštiti ljudskih prava i prava dece i maloletnih osoba.

Sistem socijalne zaštite obavezan je da osigura:

- učešće u sprovođenju programa odvikavanja od zavisnosti, posebno za maloletne osobe,
- adekvatne mere posttremanskog prihvatanja za maloletne i odrasle osobe povratnike s izdržavanja kazne zatvora,
- uspostavu programa za rad na terenu s zavisnicima uz pomoć posebno edukovanih stručnih radnika,
- nalaženje načina za stimulisanje zapošljavanja bivših zavisnika u saradnji s drugim relevantnim institucijama,
- adekvatnu podršku uloge civilnog društva i članova porodice u pružanju potpore zavisnicima u postupku resocijalizacije i njihove reintegracije,
- posebne programe resocijalizacije i društvene reintegracije maloletnih osoba zavisnika.

U sistemu socijalnih ustanova potrebno je planirati formiranje malih prihvatnih jedinica za lica koja su završila tretman u zdravstvenoj ustanovi, najpre onih koji ne mogu iz različitih razloga da se vrate u vlastitu porodicu, kako bi se olakšala njihova resocijalizacija u zajednicu. Isto se treba odnositi na lica koja su zbog svoje zavisnosti bila u zatvoru. Prihvatilišta bi pored zaštite i prihvata u prvu ruku, obezbeđivala i psihosocijalne i savetodavne usluge korisnicima. Kada se radi o roditeljima s problemima zavisnosti, bilo da se radi o njihovom odlasku na lečenje ili tokom izdržavanja zatvorske kazne, značajan doprinos obezbeđuju stručni radnici centra za socijalni rad u preduzimanju mera zaštite maloletne dece.

Programi smanjenja štete

Za osobe koje injektiraju droge ili su pak u riziku da ih započnu injektirati, ove intervencije uključuju: rad na terenu u zajednici (community outreach), promenu ponašanja, snadbjevanje sterilnom opremom za injektiranje, te sigurno otklanjanje iste nakon upotrebe. Lečenje zavisnosti, a posebno tretman supstitucije s opioidima, dobrovoljno, poverljivo savetovanje i testiranje, sprečavanje prenošenja uzročnika oboljenja seksualnim putem između osoba koje injektiraju droge i njihovih partnera, uključujući kondome, sprečavanje širenja i lečenje seksualno prenosivih infekcija, lečenje i nega osoba koje žive s HIV/AIDS-om, uključujući antiretroviralnu terapiju i lečenje ko-infekcija kao tuberkuloze ili hepatitisa, vakcinacija protiv hepatitisa B, reforma politike i podizanja znanja i svesti u opštoj populaciji da bi stvorili okruženje koje daje potporu programima smanjenja štete, te uklanjanju stigme i diskriminacije.

Kod osoba koje injektiraju droge u principu se primjenjuju dva tipa delovanja iz široke lepeze smanjenja štete, a to su: vec pomenuta supstitucija sa opijatskim agonistima, a drugi pravac delovanja su programi zamene igala, šprica i opreme za injektiranje. Drugi program - promocija sigurnijeg seksualnog ponašanja i upotreba kondoma.

Programi zamene igala, šprica i ostale opreme za pripremu i injektiranje

Treba ih sprovoditi osoblje koje je edukovano iz oblasti zavisnosti od psihoaktivnih supstanci, naročito o štetnim posedicama konzumiranja supstanci i zavisnosti o infekcijama virusima hepatitisa B, C i HIV-om. Istovremeno bi se sprovodile aktivnosti savetovanja, informisanja i obuke zavisnika o štetnim posledicama uzimanja droga i sigurnijim načinima upotrebe droga, a naročito za žensku populaciju i trudnice o efektima i opasnostima konzumiranja droga u trudnici i rizičnom ponašanju.

Ministarstva odgovorna za zdravstvo u skladu sa svojim mogućnostima određuju sastav kompleta za programe zamene igala, šprica i ostale opreme za pripremu i injektiranje i načine za sigurno uklanjanje korišćenih. Zdravstvene institucije, nevladine organizacije ili udruženja uključena u ove programe moraju biti potvrđeni (sertifikovani) od strane ministarstava odgovornih za zdravstvo i sigurnost. Ova ministarstva će propisom odrediti izgled dozvole (certifikata) za učestvovanje u pomenutom programu, načine kontrole sprovođenja i druga pitanja bitna za ovaj program. Dozvole za pojedince koji će sprovoditi ovaj program tokom rada na terenu izdaje nadležno ministarstvo za oblast sigurnosti.

Programi rehabilitacije zavisnika

Na području rehabilitacije zavisnika utvrđeni su sedeci prioriteti:

- a: Razvijanje tehnika motivacije za pristupanje terapijskim zajednicama i centrima za rehabilitaciju,
- b: Otvaranje centara za rehabilitaciju i terapijskih zajednica u lokalnoj zajednici, zatvorskim jedinicama, popravnim domovima i sl. kao stručnog oblika rada sa stabilnim apstinentima i njihovim porodicama, uz konstantnu edukaciju i specijalizaciju stručnih radnika koji realizuju programe,
- c: Osnivanje udruženja zavisnika, udruženja roditelja i drugih članova porodica u cilju samopomoći i uzajamne pomoći.

Resocijalizacija zavisnika i društvena integracija

Na području resocijalizacije zavisnika utvrđeni su sedeći prioriteti:

- a. pružanje pomoći u završavanju osnovnog i srednjeg obrazovanja ili prekvalifikaciji zanimanja,
- b. podsticanje programa zapošljavanja i samozapošljavanja zavisnika koji su završili programe rehabilitacije u terapijskim zajednicama, zatvorskim jedinicama, popravnim domovima i slično ili su na terapiji održavanja,
- c. ponovno uključivanje u društvo zavisnika koji ne mogu ili ne žele prestati s uzimanjem droga, osigurati primerene prostorije, odnosno utocišta i
- d. osnivanje mreže institucija za potporu zavisnicima u resocijalizaciji . Povezivanje i saradnja svih merodavnih subjekata koji su uključeni u proces resocijalizacije zavisnika (centri za socijalni rad, terapijske zajednice, zdravstvene i obrazovne institucije, zavodi za zapošljavanje, udruženja i sl.).

Civilno društvo

Budući da se radi o širem društvenom pitanju, u rešavanju istog neophodno je osigurati učešće organizacija civilnog društva, privatnog sektora i volontera u svim fazama izrade, prihvatanja, sprovođenja zakonskih rešenja i strateških dokumenata na svim nivoima, kao i proveriti zacrtanih programskih aktivnosti. Razvijanjem oblika institucionalnog i vaninstitucionalnog komuniciranja i povezivanja između ovih subjekata doprineće jačanju partnerskih odnosa i usklađivanju njihovih aktivnosti na sprovođenju programa pružanja pomoći zavisnicima o drogama i njihovim porodicama kao i razvoju mešovitog sistema pružanja usluga. [19]

4.3. Istorijski razvoj Drogenanlaufstelle- Bern

Do 1980-ih bilo je očigledno da ni poziv na apstinenciju ni jaka represija nisu bili u stanju da obuzdaju zloupotrebu opojnih droga u Švicarskoj. Jasna veza između širenja HIV-a i nekih oblika zloupotrebe droga i krivičnih dela povezanih s drogom i istovremeno preuobičajene slike korisnika droga na javnim mjestima (prvenstveno u švajcarskim gradovima Cirihi i Bernu) su konačno motivisali vlasti Berna da pokrenu pionirsku, novu politiku o drogama. Veoma kontroverzna u početku, od 1986. pa nadalje korisnicima droge je ponuđeno utočište u Drogenanlaufstelle gde su smeli uživati svoju nezakonito stečenu drogu u kontrolisanim sanitarnim uslovima. Umesto represije i potrebe da koriste zajedničke igle, zavisnicima o heroinu se nude nove, sterilne šprice, savetovanje, jela, zdravstveni pregledi i prihvatanje od strane društva kao i ohrabrenje da se pridruže programima rehabilitacije.

Po prvi put, korisnici droge su smatrani sastavni delom društva kojima je pružana medicinska i socijalna pomoć. Boreći se protiv reakcija nekih stručnjaka, političara i javnosti, Bernske vlasti su ostale na svom kontroverznom kursu koji je imao za cilj smanjenje negativnog uticaja droga. [21]

Nedugo zatim, zdravstvene provere korisnika droge su pokazale postepeno poboljšanje, krivična dela vezana za droge je smanjena, a "otvorena scena droge" je više ili

manje bila pod kontrolom - danas više od 70 sličnih institucija širom sveta uspešno prate isti put. Smanjenje negativnog uticaja je na taj način postao prihvaćeni četvrti stub politike o drogama, pored standardnih stubova: prevencije, lečenja i represije. Politika iza Drogenanlaufstelle, Gradska politika o zavisnosti je regulisana u okvirima nacionalnih i kantonalnih politika koje se temelje na spomenuta 4 stuba. Definisane su različite ciljne grupe prema godinama, vrsti droge, pravnim pitanjima i riziku. Drogenanlaufstelle se fokusira na odrasle osobe zavisnike o ilegalnim drogama – primarni cilj je smanjiti negativne posledice zloupotrebe droga i da pripreme klijente za eventualno lečenje. Bern ima pragmatičan pristup prema konzumaciji ilegalnih droga: cilj smanjenja negativnog uticaja je da minimalizuje zdravstvene i socijalne probleme klijenata i da ih motiviše da učestvuju u programima resocijalizacija i lečenja – ali sekundarni cilj je da smanji negativan uticaj koji zapušteni korisnici droge imaju na kvalitet javnog prostora. Zvanični akt politike o drogama Berna stoga navodi: Prisustvo osoba sa problemima s drogom na javnom prostoru je deo urbanog života. Uzajamno poštovanje će omogućiti ulicama, trgovima i parkovima da postanu sigurna mesta za boravak i mesta za susret. Da bi se mogle koristiti sinergije i u skladu s politikom već navedenom gore, već postojeći programi u ponudi pored Schützenmatt trebaju biti usklađeni, kombinovani i komplementarni elementi trebaju biti dodati. Usluge ustanove Drogenanlaufstelle su dostupne samo registrovanim klijentima koji poseduju anonimnu člansku karticu koja identifikuje klijenta po njegovoj fotografiji i broju člana, ali ne i njegovo ime. Da bi dobio člansku karticu klijenti moraju pristati na početni zdravstveni pregled i procenu od strane specijalizovanih terapeuta. Nadalje članske kartice se izdaju samo zavisnicima koji žive u regiji Berna, jer su druge regije pod upravom kantonalnih vlasti zadužene za pokretanje sličnih institucija.

Slika 6

Klijentima se nude razne usluge. Sobe u kojima se droge mogu konzumirati u kontrolisanim uslovima, dnevni boravak, salon, kafe i restoran, sanitarne prostorije s tuševima i mašinama za veš. Osooblje kontroliše pristup različitim zonama u kući. Redovna savetovanja i terapije su važan deo koncepta Drogenanlaufstelle.

5. Stimulativni prostori u kontekstu rehabilitacionih centara

Kada se govori o ustanovama koje služe rehabilitaciji, u ljudskoj svesti se automatski javlja doza operznosti i skeptika. Obično nas asociraju na slike koje govore o ljudskoj patnji, nedogledna sivila, izolaciju, mučenje, ništa sto bi moglo da se nazove stimulatívno i osećajno u prostoru. Upravo se zbog tih predrasuda ova tema bavi smerom unapređenja takvih institucija, novom funkcionalnom i oblikovnom kompozicijom. Bilo koja jedinica prostora poseduje obe strane, pozitivnu i negativnu, u ovom slučaju stimulatívnu i destimalitvnu; na arhitektama je da istaknu onu dopadljiviju, onu koja će stimulisati međuljudske odnose. Pojam stimulacije/ buđenje volje, najbitniji je u ovoj sferi gde korisnici tog prostora 'vape' za pomoć i socijalizaciju. Nećemo se baviti uzrocima pod kojima neko postaje ovisnik bilo koje vrste, mada ih u nekoj meri možemo prepisati upravo tim destimulatívnim prostorima. Krivica je ničija i svačija. Cilj je da se stvore takvi podsticajni prostorni ambijenti koji će tu grupu ljudi navesti na čistiji put, naterati da 'regerenišu' svoj duh i telo.

5.1. Elementi stimulatívnog prostora u rehabilitacionim centrima

Kada se sudi o lepoti, ne sledi se samo mašta, nego i sposobnost razumevanja, koje je od rođenja u našoj svesti. To je tako jasno, pošto niko ne može da gleda u nešto staromodno, izobličeno ili odvratno, a da odmah ne oseti nelagodu i odbojnost. Primarni cilj ove teme je detaljno istaživati šta podiže i podstiče takav osećaj. Razlog je u tome, što unutar oblika i izgleda zgrade postoje prirodna izuzetnost i savršenstvo koje izazivaju pažnju i odmah su prepoznatljive. Čim se nešto pomeri ili izmeni, ti sami kvaliteti jednog prostora ne moraju nužno da oslabljuju i nestaju. Uvereni u to, neće nam mnogo biti potrebno da razmotrimo šta se može pomeriti, povećati ili zameniti u obliku i izgledu. Svako telo se u potpunosti sastoji od delova koji su i fiksni i pojedinačni i podložni promeni. Ukoliko se oni pomere, povećaju, smanje ili premeste na neko drugo mesto, postoji mogućnost da se sama kompozicija unapredi koja telu daje prikladniji izgled. [22]

Iz ovoga možemo zaključiti da su tri glavne komponente teorije koju istražujemo: broj, zatim ono što možemo nazvati konturom i položajem. Ali,ono što proizilazi iz slaganja i veze ove tri komponente je dodatni kvalitet u kojem lepota dolazi do punog izražaja: izraz za to je concinnitas (ravnoteža, sklad), za koji kažemo da znači ono što je ispunjeno ljupkošću i sjajem. Zadatak i cilj concinnitas-a jeste da uskladi delove koji su međusobni prilično odvojeni po prirodi, saglasno nekom preciznom pravilu, tako da odgovaraju jedan drugom u izgledu.

Zbog toga se, kada dopre do uma putem vida i zvuka, ili na neki drugi način, concinnitas odmah prepoznaje. U našoj prirodi je da želimo najbolje i da se toga držimo sa zadovoljstvom. Ni u celom telu ni u njegovim delovima concinnitas nije tako rasprostranjena kao u samoj Prirodi, u direktnoj vezi sa dušom i razumom. Ona se razvija i cveta u širokom rasponu – prožima čitav čovekov život i stvaranje, oblikuje čitavu prirodu. Sve što priroda stvara uređeno je zakonom concinnitas-a, i njena glavna briga je da sve što stvori bude u potpunosti savršeno.

Bez sklada ovo se teško može postići, jer bi kritična uzajamnost delova bila izgubljena. Lepota je oblik uzajamnosti i slaganja delova unutar tela,u skladu sa određenim brojem,

konturom i položajem, apsolutni i temeljni zakoni prirode. To je glavni predmet umetnosti građenja i izvor njenog dostojanstva, privlačnosti, moći i vrednosti.

Naši preci su naučili posmatranjem same prirode, tako da nisu sumnjali da ako ne preziđu ove stvari neće moći da postignu sve ono što doprinosi poštovanju i počasti dela. Nisu bez razloga proglasili da priroda, kao savršeni stvaralac oblika, treba da bude njihov uzor. I tako su, s najvećom marljivošću, istraživali zakone koje je ona koristila pri kreiranju stvari, i pretvorili u načine gradnje. Proučavajući u prirodi uzroke, kako za cela tela tako i za njihove pojedinačne delove, oni su shvatili da se u svom začetku tela ne sastoje od jednakih delova, jer su jedna vitka, druga debela i treća nešto između. Uočavajući veliku razliku u svrsi i nameni između dve zgrade zaključili su da, primenjujući isti princip, svaka mora da bude različito posmatrana.

Nije slučajno što se u razradi ove teme poboljšanja kvaliteta prostora pribegava prirodnim zakonima. Priroda sama po sebi uvek je bila i 'utočište' i inspiracija. U anonimnoj anketi sprovedenoj na predmetnom zadatku sa ciljem boljeg sagledavanja različitih mišljenja o tome kako bi trebalo da izgledaju i šta da sadrže prostori koji bi pozitivno uticali/ stimulisali lečenje zavisnika, odgovori se generano podudaraju i sadrže slične predložene elemente.

*'...Trebalo bi da budu **svetli i otvoreni** prostori. Entreijer bi trebalo da ukrašavaju **opuštajuće i nenapadne boje** zidova sa velikim brojem slika, motivacionih postera i biljaka koje bi se smisleno uklapale u ambijent. Veliki dnevni boravak ili više istih u kojima bi se pacijenti osjećali „kao kod kuće“, prijatno, opušteno, sa najvećim mogućim komforom, kako bi im skrenulo misli sa teške svakodnevnice. Sportski tereni, park, bašta, po mogućnosti bazen, mala fiskulturna sala i radionica kako bi se mogao provoditi aktivni odmor. Restoran/kantina, sala za projekcije, sale za terapije grupne i pojedinačne. Smještaj za pacijente i osoblje sa svom potrebnom infrastrukurom kako za obične korisnike tako i za teške slučajeve.'* [23]

U ovom odgovoru zaista možemo osetiti poistovećivanje sa potrebama korisnika ovakvog tipa. Prostor, u svom kompozicionom smislu, ne bi smeo da 'guši' korisnike svojim volumenima, niti da odaje utisak 'strogoće', samim tim bi u startu doslo do nametanja nekog autoriteta, što se nikako ne bi povoljno odrazilo na željeni efekat. Svetlost - jedan od najčešćih odgovora, pri čemu se podrazumeva doza dnevne svetlosti; to ukazuje da izolacija u samicama i kaznenim sobama nikako nije ono što bi 'otreznilo' korisnike. Upravo svetlost je ta koje opušta, odaje kontakt sa okruženjem, povezuje i nadahnjuje. Boje se nadovezuju na svetlost, nežne/ pastelne boje, nenapadne; ibegavanje sterilnosti u pogledu definisanja površina.

'Tople boje u dom unose živost, a biraju ih ljudi koji vole da se druže, hladne nijanse su idealne za opuštajuću oazu, dok su neutralne izbor izrazito praktičnih pojedinaca.'[24]

Tople boje koje se povezuju sa suncem poput narandžaste, žute i boje breskve koje biraju veseli i otvoreni ljudi. Oni čije zidove krasi nežni tonovi izrazito su pristupačni i vole

da se druže, pa njihov stan najčešće postaje omiljeno okupljalište. Svetle nijanse odaju utisak topline i domaće atmosfere, a i odlične su ako želite vizuelno da povećate prostor. Kod većine ljudi pojačavaju apetit i daju dodatnu energiju; ovo su potencijalne boje koji bi trebalo da se koriste u prostorijama za grupni/ dnevni boravak. Hladni tonovi su za razliku od toplih manje intenzivni, a najčešće ih biraju upravo oni ljudi koji od svog doma žele napraviti opuštajuću oazu; bez obzira što ovi tonovi u svom nazivu poseduju 'hladan' opis, ne treba ih zanemariti, mogu biti idealni za lične prostore svakog korisnika. Nijanse sa crvenog tepiha poput rubina, smaragda, safira i topaza biraju kreativni ljudi koji iz takvog okruženja crpe svoju inspiraciju, ovi tonovi su pogodni za radionice. Neutralne boje su odraz praktičnosti - bela, boja slonovače, siva, bež, ali i smeđa boja podariće prostoru klasičan izgled. Neutralni zidovi omogućuju vam da kombinujete glatke i grube materijale, spajate metal i ogledala odnosno da beli zid istakne svaki komad nameštaja.

Ono što je najpotrebije je adekvatno okruženje jedne ovakve ustanove. Velika količina zelenila/ parkova, iglališta, bašta... Boravak na otvorenom pojačaće socijalizaciju odnosa. Prednost javnih površina se ogleda i u mogućnosti da se stvaraju uslovi za međusobnu interakciju posetilaca i korisnika; druženje, zajednički kreativni rad, rekreaciju... Ne smeju se izostaviti ni intimniji prostori u sklopu ove celine. Zbog samog karaktera ovog tipa prostora neophodno je imati smeštajne kapacitete za teže slučaje, ordinacije, sale za terapije, koje nikako ne bi smeli da budu javnog karaktera i da ugrožavaju prava i privatnost korisnika.

'Objekat bi trebalo da bude izmešten iz centra grada, da ljudima koji se leče obezbedi mir i izolaciju. Trebalo bi da ima puno zelenila koje bi možda trebalo pre da podražava divlju prirodu nego strogo uređen park. Unutrasnjost bi trebalo da izbegne bilo kakvu sličnost sa bolnicama, već pre da liči na neko mesto na koje se dolazi na odmor a ne na lečenje. Pri dizajnu treba težiti toplini i kućnoj atmosferi. Boje treba da budu ne napadne i da se u hodnicima čuje muzika koja bi stvarala toplu atmosferu u objektu. Medjutim, lokacija ne bi trebalo da bude potpuno izvan urbane sredine, jer ljudi koji se leče moraju imati bar vizuelni kontakt sa ljudima iz spoljnog sveta u koji ce se uključiti po završetku lečenja.'[25]

Najupečtaljiviji zaključci su upravo stvaranje 'osećaja doma' i pružanje različitih mogućnosti korisnicima. Sloboda je neprikosnovena u svakom ljudskom životu i ne treba je oduzimati (ne uzimamo u obzir zakonske kazne). Stimulacija u prostoru se odražava kroz slobodu komunikacije i kretanja, osećaj zaštićenosti u datom prostoru, podstrek za napredovanjem/ lečenjem i mogućnost za ponovnom socijalizacijom.

Slika 7 - Koen van Velsen Architect/ Rehabilitation Centre Groot Klimmendaal/ The Netherlands

Uglednim primerom iz prakse možemo smatrati rehabilitacioni centar Groot Klimmendaal, delo Koen van Velsen arhitekata, koji je realizovan u Holandiji. Ovaj projekat je 2011 dobio nagradu Mies van de Roe.

Ono što je bitno u pogledu stimulativnih prostora je inkluzija različitih sadržaja u okviru ove institucije i korišćene stimulativnih elemenata u izražavanju forme. U pogledu funkcija ogleda se raznovrsnost, pored administrativnog dela i kapaciteta koji obezbeđuju medicinsku pomoć i smeštaja, javljaju se i sportski objekti, bazeni, fitness centri, restoran i pozorište. Ovi sadržaji nisu dostupni samo pacijentima, već i članovima porodice i lokalne zajednice (škole, pozorišne grupe itd.) koji mogu svakodnevno da ih koriste. Ovakvim načinom funkcionisanja institucije, pacijenti se nalaze u centru zajednice tj. uključeni su u društvena dešavanja. Koncept nege je zasnovan na pozitivnom i stimulativnom okruženju, koje ima blagotvorno dejstvo na lečenje pacijenata. Prirodno okruženje je ključno za željeni efekat pacijenata u procesu njihovog lečenja. Sam objekat rehabilitacije, nastao je kao rezultat međusobne saradnje arhitekata i korisnika/ pacijenata. Kompozicija prostornih jedinica je ritmična i komunikacije su lako sagledive i pristupačne.

Primarni cilj je bio da ovaj objekat ne odaje utisak rehabilitacione/ zdravstvene institucije, što je i postignuto. U enterijeru se može primetiti korišćenje prirodnih materijala (drvo), upotreba jarkih (veselih) i neupadljivih boja, kao i veliku količinu prodora prirodne svetlosti, a i veštačke rasvete. Transparentnost, kontinuitet, slojevitost, raznolikost, igra svetlosti i senke, kao i iskustvo prirode izražavaju karakter ovog ambijenta.

5.2. Anketa

Na temu rada – ‘Stimulativni prostori’ sprovedeno je kratko istraživanje u vidu anonimne ankete, koji su popunjavali i ljudi van arhitektonske delatnosti (slikari, psiholozi, ekonomisti, lingvisti i dr.). Upitni deo ankete se sastojao od pet pitanja koja su obuhvatala opšti pojam stimulativnosti u prostoru, lične stavove po pitanju stimulativnih elemenata, negativne faktore u okruženju i definisanje mogućeg unapređenja prostora rehabilitacije:

1. Šta Vas pozitivno stimuliše u prostoru (u gradu, komšiluku, kući, sobi... , zatvorenom i otvorenom prostoru)?
2. Šta kod Vas izaziva osećaj prijatnosti, zadovoljstva i optimizma (u pogledu boja, oblika, količine svetlosti, materijala, zvuka, mirisa, dimenzije prostorija...)
3. Kako biste voleli da izgleda idealan prostor koji Vas okružuje i u kome živite, koje objekte da sadrži i koje sadržaje i aktivnosti da ponudi?
4. Šta negativno utiče na Vas u gradskom okruženju?
5. Kako bi trebalo da izgledaju i šta da sadrže prostori koji bi pozitivno uticali na lečenje narkomana i alkoholičara?

Prvo pitanje se odnosi na uopšteni doživljaj prostora i lične afinitete po pitanju stimulativnosti: *‘Najpozitivnije utiče blok građen po meri čoveka, a ne automobila tj. pristupačnost prostora. Abijentalnost prostora kao i prepoznatljivost određenih elemenata koje pronalazimo u prostoru. Po mom mišljenju zid tretiram kao negativan element, tako da su otvoreni prostori poželjniji.’ ‘U zatvorenom prostoru me pozitivno stimulišu na rad- mir i tišina, koja mi je neophodna za dobru koncentraciju. U gradu mi prijaju srdženost, čistoća, zelenilo... ’. ‘ Pozitivnu stimulaciju u meni izazivaju prostrani urbani prostori koji su proporcionalno pod zelenim površinama. Takođe, bitno je da postoji dovoljno prostora koji je zatvoren za saobraćaj i koji bi bio neka vrsta oaze u odnosu na gradsku buku. Što se zatvorenog prostora tiče, pozitivno me stimuliše kada su prostorije svetle, visokih plafona i kada sve u sobi izgleda pristupačno i logično raspoređeno.’ ‘Zelenilo, voda, boje, osvetljenost prostora, prijatni mirisi, nepostojanje buke, dekoracija enterijera, slike, poster, biljke, prostranost’.* Iz ovih (odabranih) odgovora može se zaključiti da se mišljenja pojedinaca poklapaju po pitanju komfora i doživljaja prostornih stimulanasa. Akcenat je najviše bačen na ‘zelenilo’ u različitim oblicima, kako u unutrašnjem, tako i u spoljnjem prostoru.

Drugo pitanje precizira konkretne odgovore po pitanju prisustva i količine stimulativnih elemenata: *'Na mene prijatno deluju blage, pastelne boje, kada je na nameštaju udobnost stavljena ispred estetike (ali je i estetika skoro jednako bitna), da prostorija preko dana bude bogata dnevnim svetlom, dok je osvetljenje noću prigušeno, kada se u sobi čuje ambijentalna muzika, koja je u suštini neprimetna ali doprinosi toplini atmosfere, itd.'* *'Zeleni pojas koji se bori protiv sivila. Arhitektura korisna čoveku, otvoreni (osvetljeni) prostori, upotreba prirodnih materijala, voda, obala, šetališta...'* *'Svetle i vesele boje, organski oblici, velika osvetljenost prostora, savremeni materijali prijatni na dodir, nepostojanje buke, opustajuća muzika, blagi mirisi - neagresivne arome, prostani i otvoreni prostori.'* Ove odgovore možemo tumačiti kao dopunu na prvo pitanje, prostranost i 'prirodno' okruženje su najupečatljiviji činioci prostora koji bude prijatne osećaje.

Treće pitanje otvara mogućnost mašte kako bi ispitanici opisali svoje idealne stimulativne prostore po pitanju forme i funkcije. *'Idealan prostor u kome živim bi trebalo da bude zabačena mirna ulica koja je odmah blizu neke veće prometne, što bi moj prostorštitilo od buke i izduvnih gasova, ali bi opet bilo i funkcionalno jer sve sto mi je neophodno je u blizini. Jako je bitno da u blizini postoje prodavnice, da je javni prevoz dostupan, da su u blizini objekti koji nude kulturne sadržaje, ali i da postoji i park sa zelenilom.'* *'Ako govorim na nivou grada, slojevitost u sadržaju je presudna. Obilovanje javnim površinama, kulturnim i rekreativnim sadržajima, kao i dobra povezanost tih sadržaja. U Beogradu na primer postoje određene lokacije i objekti sa puno potencijala, kada bi se organizovao grad i reaktivirao ta napuštena područja ubacivanjem zanimljivih sadržaja, biblioteka, muzeja, to bi u velikoj meri unapredilo dalji razvoj grada. Ove principe naravno neophodno je primeniti i na manje regione u Srbiji kako bi se omogućio i dalji razvoj cele države.'* *'Prostran, otvoren, veselih boja, savremenih materijala, sa zelenim površinama (parkovima i sl) u blizini. Takođe rekreativni prostor kao što su sportski tereni, bazeni, pozorište i bioskop, blizina reke i naravno lak pristup objektima bitnim za svakodnevnicu (prodavnica, pekara, apoteka...)'*. Idealni životni prostori, po ispitanicima, izolovani su od buke, obiluju zelenim površinama, komforni su i prostrani, a ipak u blizini ostalih neophodnih sadržaja za potrebe svakodnevnog života.

Četvrto pitanje obuhvata destimulativne prostore tj. negativne elemente u prostoru. Poenta ovog pitanja je da se negativno usmeri na pozitivno. Kada imam uvid u nedostatak, tada možemo krenuti na unapređenju. *'Negativno utiče buka koja potiče od saobraćaja, prenaseljenost, buka od ugostiteljskih objekata, manjak zelenila, loša higijena gradskih ulica.'* *'Sivilo i beton u urbanim sredinama, kao i prevelik saobraćajni promet, zagađenost vazduha, razna mračna, sablasna i „sumnjiva“ mesta u blizini mesta stanovanja. Buka, neuređenost prostora, kao i nečistoća.'* *'Zagađenost prostora... Potrebno je da stanovnici shvate da treba raditi na održavanju javnih prostora a ne samo puko kritikovati i ignorisati probleme koji očigledno postoje. Negativno utiču takođe i neosvetljeni, zagrađeni kao i nedostupni prostori.'* Najveći 'minus' nekog prostora je nečistoća i zapuštenost. Velika gustina naseljenosti može doprineti 'gušenju' prostora. Nedostatak kulturnih i rekreativnih sadržaja, posebno nedostatak zelenih površina. 'Sivilo i beton', zapuštenost fasada, takođe stvara destimulativnu sliku prostornog ambijenta.

Peto pitanje se odnosi konkretno na rehabilitacione prostore. Van stereotipnih okvira, kako bi trebalo da izgledaju i šta da sadrže. *' Izolovani prostor, u nekom okruženju prirode, na primer – šuma...nešto što izaziva opuštanje i razmišljanje nad samim sobom, ili povratak sebi, istinski, a to su uglavnom arhetipski prostori...'* *' Smatram da bi prostori sa veselim bojama pozitivno uticali. Bilo bi poželjno da u sklopu kompleksa gde se leče alkoholičari postoji puno radionica i rekreacionih sala. Moje je mišljenje, da će pacijent manje misliti na svoj porok, ako je zaokupljen drugim stvarima. Centar za lečenje alkoholizma i narkomanije, treba da pacijentu ponudi više zanimljivih opcija za provođenje vremena (sport, kultura, muzički program, razni kursevi...).'* *' Treba obratiti pažnju na socijalni aspekt, ponuditi prostor koji omogućava socijalizaciju spomenute grupe ljudi, sa dosta radionica, kao i edukativnih sadržaja, kako bi se omogućila rehabilitacija tih ljudi. Podsetiti ih da nisu zaboravljeni i vratiti ih u zajednicu.'* Kreativni rad i rekreacija (bilo koji vid bavljenja sportom) olakšali bi rehabilitacione procese. Nužno je da ovi objekti budu u prirodnom okruženju, iole izolovani od gradskog jezgra.

5.3. Potencijalni stimulativni prostori

Drogenanlaufstelle, Bern

Projektni zadatak - Kulturni distrikt u Bernu: REGENERACIJA I RECIKLAŽA kompleksa sa idejnim rešenjem objekta, obuhvata celokupnu reformu postojećeg stanja, kao i delovanje na polju rahabilitacionog centra *Drogenanlaufstelle*. Stanje u kome se ovaj objekat nalazi, kako u kompozicionom tako i u funkcionalnom smislu, bilo je jedan od čak i najvažnijih motiva definisanja i istaživanja ove teme- Stimulativni prostori. Stimulans, kao krajnji cilj treba da se usmeri na socijalizaciji i prihvatanju korisnika ove rehabilitacione institucije.

Postojeći problemi lokacije mogu se ogledati u postojanju neadekvatnih uslova za sprovođenje ovakve nege. Ovakvi tipovi institucija iziskuju znatno veće kapacitete od onih koje sada poseduju. To izaziva korišćenje okolnog prostora za raznorazne neprihvatljive radnje, osećaj straha i nesigurnosti za ostale korisnike, posetioce i prolaznike. Uprkos blizini samog centra grada Berna, ovaj potez nema veliku koncentraciju posećenosti. Jedna od prostornih dominantni je kulturni centar Reitschule, koji je zaštićen i predstavlja kulturni pečat ovog dela grada. Njegov značaj je okupljanje mladih, pružanje različitih muzičkih, umetničkih i kulturnih sadržaja. Rehabilitacioni centar je samo parking prostorom odvojen od Reitschule-a, tako da pri nedostatku prostora u samoj okolini centra, šticienici koriste parking postor i javne površine kulturnog centra za nezakonite radnje. To ugrožava druženje mladih i njihov boravak na ovom mestu. Povećanjem kapaciteta *Drogenanlaufstelle-a* i unošenjem novih funkcionalnih sadržaja, stimulisali bi se i obezbedil bolji uslovi i za druženje i za lečenje. Važno je napomenuti da šticienici centra koriste silaze ka reci za svoja ' druženja', skrivanja i opustanja, zašto im se onda ne bi pružili pravi uslovi koji bi ih stimulisali u drugačijem smeru.

U razgovoru sa organizatorima kulturnog centra Reitschule, otkrili smo da im blizina ovakve institucije ne predstavlja problem i da nemaju predrasuda, što je od velikog značaja za sprovođenje novog rehabilitacionog programa. Postoje čak i tendencije da se ove dve ustanove na neki način spoje. Postojale su namere u tom pravcu, kako kazu organizatori, ali nije bilo velikog uspeha. Možda je problem u 'matičnom' prostoru korisnika, gde im se u dovoljnom meri ne ukacije da ipak nisu 'otpisani' od strane društva. Prvo treba stvoriti takve uslove koji će im otvoriti vidike, pripremiti ih na socijalizaciju, a zatim ih uvesti u kreativni rad sa mladim ljudima koji predstavljaju veoma značajnu starosnu grupu u razvoju grada.

'Treba obratiti pažnju na socijalni aspekt, ponuditi prostor koji omogućava socijalizaciju spomenute grupe ljudi, sa dosta radionica, kao i edukativnih sadržaja, kako bi se omogućila rehabilitacija tih ljudi. Staviti im do znanja da nisu zaboravljeni i vratiti ih u zajednicu.'[26]

Ovo je jedan od odgovora u već spomenutoj anketi na predmetnom zadatku, gde je akcenat bačen na socijalizaciju/ život posle rehabilitacije. A kako sprovesti te mere kada prostorni uslovi to ne omogućavaju? Svi elementi prostornih stimulansa sada se mogu povezati u jedan skup: zeleni pojas koji se bori protiv sivila, arhitektura korisna čoveku, otvoreni (osvetljeni) prostori, upotreba prirodnih materijala, voda, obala, šetališta... Prirodni uslovi lokacije su adekvatni sa sprovođenje ovih intervencija. Lepota vode i njen stimulatívni uticaj nikako ne bi mogli da odmgnu rehabilitaciji, čak bi je pospešili. Trenutno ne postoje sadržaji koji bi uticali na socijalizaciju u prostoru koji vodi do vodene površine zbog velike denivelacije zemljišta. Ta razlika bi se mogla nadomestiti , čime bi se kapaciteti proširili i kontakt sa 'netaknutom' prirodom bi bio potpun. Tada bi se interakcija štičenika usmerila ka obali, doživljaju vode, gde bi bili okupirani drugacim aktivnostima koje nikako ne podrazumevaju korišćenje droga!

Slika 8 - Trenutno stanje Drogenanlaufstelle, Bernu... Stimulativan prostor?

Zaključak

Da li prostor može biti stimulativan?

Na osnovu dosadašnjih tema koje su obrađene u ovom radu, sasvim je izvesna mogućnost da dodavanjem određenih elemenata u prostor mogu da se izazovu stimulativni procesi koji pobuđuju volju, tj. stvaraju se **stimulativni prostori**. Različiti prostorni, osećajni i opažajni elementi koji se dodaju prostoru tj. sredini mogu unaprediti opšti kvalitet doživljaja istog. Cilj nije bio samo da se analiziraju moguća poboljšanja u pravcu razvoja rehabilitacionih centara, već i različite mogućnosti koje se javljaju u ostalim životnim prostorima.

Bilo je reči da u čovekovoј prirodi postoji neraskidiva želja i nagon da svoj životni prostor učini što prijatnijim za boravak, te samim tim stvori prostorne uslove koji će stimulasati životne procese. Svaki čovek je individua za sebe i poseduje različite afinitete, tako da je izraz u volumenu, materijalizaciji, količini svetlosti, boji, ta koja varira u određenim nijansama, ali se ipak u velikoj meri podudaraju potrebe. Kao posebnu grupu korisnika u ovoj temi smo izdvojili zavisnike (konzumente droga, alkohola...), kojima su stimulativni prostori neophodni da bi se vratili 'normalnom' životu. Njihovom lečenju i socijalizaciji ovakvi vidovi prostora bi najviše i doprineli. Figurativno rečeno, oblik je taj koji nas inspiriše, samim tim i objekat i unutrašnji prostor moraju da imaju takav oblik koji u ljudima budi 'prijatne' osećaje. Nosioци elemenata stimulativnih prostora su i volumeni, osvetljenje, boja, materijalizacija, provetrenost, okruženje... U svakodnevnom životu je dobro poznato da prostori koji su zagušljivi, bučni, zagađeni nikako ne mogu biti stimulativni. Stvaranje stimulativnih prostora je u stvari strategija 'ugradnje', doziranje i komponovanje elementima koje smatramo da stimulišu. Naravno nije dovoljno da ih samo 'uvedemo' u određeni prostor, već i analizom pravilno rasporedimo. Različiti tipovi prostora treba da stimulišu različite procese, na osnovu toga treba raspolagati stimulativnim elementima.

Prostor može da stimuliše, to je veoma očigledna činjenica koja je u svesti svakog čoveka, bavio se on arhitekturom, umetnošću ili bilo kojim drugim zanimanjem. Najbolji primer koji su stimulativni prostoru su uravo oni koji podstiču dečiji razvoj, igru i motorne sposobnosti (igrališta). Prostor koji inspiriše 'živeće', dok nasuprot tome postaćе napušten i zapostavljen. Arhitektura je humana umetnost, okrenuta čovekovim potrebama, veština koja se bavi svime za svakoga, zato i jeste njen cilj da poboljša životne uslove i stvori stimulativne prostore za sve!

Potencijal u pogledu *Drogenanlaufstelle*, ogleda se prvenstveno u slobodnoj svesti okoline o ovom problemu i nastojanju da se on prevaziđe. Zbog nehumanih uslova u kojima je trenutno stanje ove institucije, adekvatno lečenje nije ni moguće. Prostor budućeg *Drogenanlaufstelle*, mora da sadrži stimulativne elemente i ponudi dodatne funkcije kako bi se korisnici lakše 'vratili' produktivnim aktivnostima i uključili u proces socijalizacije.

Reference:

- [1] Bruno Zevi, *Koncept za kontraistoriju arhitekture*, Centar VAM, Beograd, 2007. Str. 114
- [2] Bruno Zevi, *Koncept za kontraistoriju arhitekture*, Centar VAM, Beograd, 2007. Str. 102
- [3] Petar Bojanić i Vladan Đokić, urednici, *“Teorija arhitekture i urbanizma”*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2009. Str. 20
- [4] Bruno Zevi, *Koncept za kontraistoriju arhitekture*, Centar VAM, Beograd, 2007. Str. 103
- [5] Vujaklija M. (1975), *LEKSIKON STRANIH REČI I IZRAZA*, Prosveta, Beograd
- [6] http://www.danas.rs/dodaci/psihologija/o_volji_i_problemima_sa_voljom
- [7] http://www.danas.rs/dodaci/psihologija/o_volji_i_problemima_sa_voljom
- [8] Leon Batista Alberti, *O umetnosti građenja u deset knjiga*(1450, objavljeno 1486)
- [9] Radivoje Đ. Mančić, *Gradovedstvo/osnova teorije planiranja životnog prostora*, Ekoman, Niš 2005. Str.4
- [10] Petar Bojanić i Vladan Đokić, urednici, *“Teorija arhitekture i urbanizma”*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2009. Str. 20
- [11] Radivoje Đ. Mančić, *Gradovedstvo/osnova teorije planiranja životnog prostora*, Ekoman, Niš 2005. Str. 5
- [12] Arnhajm, R., *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti, Beograd. 1990.
- [13]] Radivoje Đ. Mančić, *Gradovedstvo/osnova teorije planiranja životnog prostora*, Ekoman, Niš 2005. Str.8
- [14] Etjen – Lui Bule, *Arhitektura/ Esej o umetnosti*, Građevinska knjiga, Beograd 1999.
- [15]] Radivoje Đ. Mančić, *Gradovedstvo/osnova teorije planiranja životnog prostora*, Ekoman, Niš 2005. Str. 19
- [16] Bruno Zevi, *Koncept za kontraistoriju arhitekture*, Centar VAM, Beograd, 2007. Str. 107
- [17] Bruno Zevi, *Koncept za kontraistoriju arhitekture*, Centar VAM, Beograd, 2007. Str. 109

[18] *Državna strategija nadzora nad opojnim drogama, sprječavanja i suzbijanja zloupotrebe opojnih droga u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, mart 2009. godine

[19] Prof dr Marko Munjiza, *POVRŠINSKA, SUPORTATIVNA (PSIHO)TERAPIJA, GRUPNA (PSIHO)TERAPIJA I SOCIOTERAPIJA*, Predavanje socijalnim radnicima na akademskoj specijalizaciji iz Psihosocijalne rehabilitacije na Fakultetu političkih nauka, šk.2008/09 godine

[20] <http://people.howstuffworks.com/rehab1.htm>

[21] Schindler Award 2012 P_2 Task

[22] Petar Bojanić i Vladan Đokić, urednici, *“Teorija arhitekture i urbanizma”*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2009. Str.52

[23] Stimulativni prostori; prostorni podsticajni ambijenti/ anonimama anketa 2012.

[24] <http://www.smedia.rs/ona/vest/11808/Uredjenje-Kuce-Boje-Zidova-Karakter-Krecenje-Prakticni-biraju-neutralne-boje-a-druzeljubivi-zute-i-narandzaste.html>

[25] Stimulativni prostori; prostorni podsticajni ambijenti/ anonimama anketa 2012.

[26] Stimulativni prostori; prostorni podsticajni ambijenti/ anonimama anketa 2012.

Literatura:

Bruno Zevi, *Koncept za kontraistoriju arhitekture*, Centar VAM, Beograd, 2007.

Arnhajm, R., *Dinamika arhitektonske forme*, Univerzitet umetnosti, Beograd. 1990.

Radivoje Đ. Mančić, *Gradovedstvo/osnova teorije planiranja životnog prostora*, Ekoman, Niš 2005.

Norberg-Šulc K. *Egzistencija, prostor i arhitektura*, Građevinska knjiga, Beograd 1999.

V. Đurić, *Razmišljanja jednog sociologa na temu čovek i njegova okolina*, SANU, Beograd 1973.

Petar Bojanić i Vladan Đokić, urednici, *“Teorija arhitekture i urbanizma”*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2009.

Petar Bojanić i Vladan Đokić, urednici, *Misliti grad*, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, Beograd 2011.

Vladimir Mako, *Estetika- arhitektura/knjiga dva, Kreativni proces između subjektivnog i opšte- društvenog estetskog značenja*, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Orion-art, Beograd 2009.

Etjen – Lui Bule, *Arhitektura/ Esej o umetnosti*, Građevinska knjiga, Beograd 1999.

Prof dr Marko Munjiza, *POVRŠINSKA, SUPORTATIVNA (PSIHO)TERAPIJA, GRUPNA (PSIHO)TERAPIJA I SOCIOTERAPIJA*, Predavanje socijalnim radnicima na akademskoj specijalizaciji iz Psihosocijalne rehabilitacije na Fakultetu političkih nauka, šk.2008/09 godine

Prof dr Marko Munjiza, *POLUHOSPITANE PSIHIJATRIJSKE INSTITUCIJE*, Predavanje socijalnim radnicima na akademskoj specijalizaciji iz Psihosocijalne rehabilitacije na Fakultetu političkih nauka, šk.2008/09 godine

Državna strategija nadzora nad opojnim drogama, sprječavanja i suzbijanja zloupotrebe opojnih droga u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, mart 2009. godine

Vujaklija M. (1975), *LEKSIKON STRANIH REČI I IZRAZA*, Prosveta, Beograd

Elektronski izvori:

http://www.danas.rs/dodaci/psihologija/o_volji_i_problemima_sa_voljom

<http://forum.cafemontenegro.com/showthread.php?54201-Pojam-volje>

<http://sites.google.com/site/sreckolazic/filosofija/dve-volje>

<http://www.slideshare.net/vuksimon/motivacija-i-srodni-pojmovi-12205256>

<http://people.howstuffworks.com/rehab1.htm>

<http://psihoterapijsketeme.rs/2011/o-volji/>

http://www.b92.net/zdravlje/mentalno_zdravlje.php?yyyy=2012&mm=03&nav_id=596173

http://www.dernek.ba/blog/1029670/SaN_Di/-ta-je-prijateljstvo-

<http://www.smedia.rs/ona/vest/11808/Uredjenje-Kuce-Boje-Zidova-Karakter-Krecenje-Prakticni-biraju-neutralne-boje-a-druzeljubivi-zute-i-narandzaste.html>

Izvori korišćenih slika:

Slika 1 <http://psihoterapijsketeme.rs/2011/o-volji/>

Slika 2 <http://psihoterapijsketeme.rs/2011/o-volji/>

Slika 3 <http://www.rehab-center.com/drug-rehab-centers.html>

Slika 4 <http://people.howstuffworks.com/rehab1.htm>

Slika 5 <http://people.howstuffworks.com/rehab1.htm>

Slika 6 <http://rehabilitationhq.com/>

Slika 7 <http://www.archdaily.com/126290/rehabilitation-centre-groot-klimmendaal-koen-van-velsen/>

Slika 8 – fotografija sa lokacije predmetnog zadatka, Bern 2012.